

Odgovori na vprašanja za zaključni izpit iz slovenščine

Računalnikar

Kazalo vsebine

1. Slovensko ljudsko pripovedništvo.....	4
2. Ljudska pripovedka Peter Klepec.....	4
3. Slovensko ljudsko pesništvo.....	5
4. Ljudska pesem Zeleni Jurij.....	5
5. Slovensko ljudsko pesništvo in odmev v književnosti.....	6
6. F. Levstik, Martin Krpan.....	7
7. Slovensko ljudsko pesništvo in odmev v književnosti.....	8
8. J. Murn, Pomladna romanca.....	8
9. Ljubezen v slovenskem pesništvu.....	9
9.1 D. Kette: Na trgu.....	9
9.2 J. Menart: Nežnost v mraku.....	10
10. D. Kette, Na trgu.....	11
11. J. Menart, Nežnost v mraku.....	12
12. Ljubezen v slovenskem pripovedništvu.....	12
13. J. Jurčič, Sosedov sin.....	14
14. I. Tavčar, Cvetje v jeseni.....	16
15. Domovinska tematika v slovenskem pripovedništvu.....	18
16. O. Zupančič, Z vlakom –.....	19
17. Domovinska tematika v slovenskem pripovedništvu.....	22
18. M. Kranjec, Režonja na svojem.....	23
19. F. Bevk, Kaplan Martin Čedermac.....	25
20. Drugačnost v slovenskem pesništvu.....	26
21. I. Minatti, Nekoga moraš imeti rad.....	27
22. F. Miličinski, N.N. in črna pega čez oči.....	27
23. Drugačnost v slovenskem pripovedništvu.....	28
24. S. Jenko, Tilka.....	28
25. F. Miličinski, Butalci.....	28
26. Reformacija ali protestantizem.....	30

27. Razsvetljenstvo 1768-1819.....	32
27.1 Razsvetljenstvo na Slovenskem:.....	32
28. Romantika 1830-1848.....	33
29. Realizem 1848-1899.....	34
29.1 Realizem na slovenskem.....	35
30. Moderna 1899-1918.....	36
31. Ekspresionizem 1918-1930.....	37
32. Socialni realizem 1930-1941.....	42
32.1 Socialni realizem na slovenskem.....	42
33. Književnost v 2. Svetovni vojni 1941-1945.....	45
34. Sodobna književnost 1950-danes.....	46
34.1 Slovenska sodobna književnost.....	46
34.2 Ivan Minatti – Nekoga moraš imeti rad.....	48
34.3 Tone Pavček: Pesem o zvezdah.....	49
35. Jezik in sporazumevanje.....	50
35.1 Socialne zvrsti slovenskega jezika.....	50
35.2 Sporazumevanje.....	51
35.3 Vrste besedil.....	51
35.4 Glasoslovje.....	54
35.5 Besedoslovje.....	54
35.6 Oblikoslovje.....	55
35.7 Skladnja.....	56
35.8 Priredja:.....	58
35.9 Pravopis.....	59
35.10 Besedilne vrste.....	61

1. Slovensko ljudsko pripovedništvo

Slovensko ljudsko pripovedništvo sestavljajo različne vrste pripovedi. Tako kot pesmi tudi te vrste govorijo o zgodovinskih dogodkih, obredih, ljudski domišljiji, verovanju in čustvovanju.

Najstarejša ljudska besedna umetnost sega v srednji vek, okrog leta 1000. Ljudska pomeni da je ta besedna umetnost nastajala med ljudstvom. Sčasoma so se imena ustvarjalcev pozabila, njihova besedila pa so se med ljudmi ohranila, se širila iz kraja v kraj in iz roda v rod.

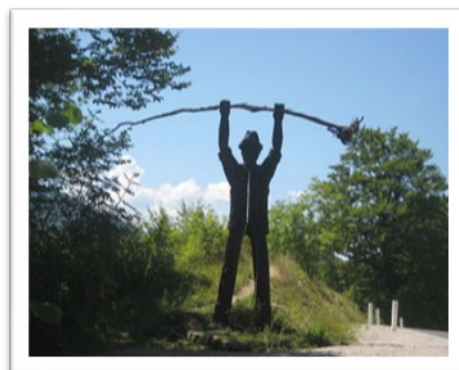
Kulturna dediščina ljudskega slovstva nam zelo veliko pomeni, saj v njej spoznavamo življenje naših prednikov-zgodovinske okoliščine, v katerih so živeli, njihove navade, razmišljanja in občutja. Vsaka preteklost nam pomaga razumeti sedanjost, tako se lahko zavedamo, da smo kot posamezniki del skupnosti, ki je zrastle na izkušnjah preteklih rodov, tako kot bo prihodnja rastla na naših.

Slovensko ljudsko pripovedništvo delimo na:

- **Bajke:** govorijo o nastanku sveta. V njih nastopajo nečloveška in pol človeška bitja s človeškimi lastnostmi: vile, škrti, povodni možje...
- **Pripovedke:** opisujejo junaška dejanja, v njih nastopajo ljudje. Največji junak slovenskih pripovedk je kralj Matjaž.
- **Pravljice:** obravnavajo čudežne dogodke. V njih se pojavljajo dobro proti zlem, dobro proti zlobnim bitji.
- **Legende:** opisujejo življenje in trpljenje svetnikov.
- **Basni:** V njih nastopajo živali s človeškimi lastnostmi. Na koncu vsake basni se skriva nauk oz. motiv.
- **Pregovori:** izražajo splošno veljavne ljudske modrosti. Nastali so na podlagi mnogih dolgoletnih izkušenj.
- **Uganke:** zastavljajo vprašanja; zahtevajo iznajdljivost, bistrost in modrost pri iskanju odgovorov.

2. Ljudska pripovedka Peter Klepec

Glavna književna oseba je Peter Klepec, zgodovinsko snovno podlago, pa predstavlja to, da so si ljudje tako pripovedko izmislili zato, ker so želeli da bi res obstajal nekdo, ki je tako močan da bi lahko pregnal Turke iz

slovenskega ozemlja. V pripovedki se pojavljajo resnične in ne resnične stvari, ki so si jih ljudje izmislili. Osrednja motiva pripovedke sta pridobitev nenavadne telesne moči in dvoboj med velikanom in majhnim človekom.

Resnične stvari:

- Kraj
- Čas
- Dogajanje na slovenskem ozemlju

Ne resnične stvari:

- Nadnaravna moč (Peter Klepec dobi moč)
- Krivljenje podkev itd.

3. Slovensko ljudsko pesništvo

Slovensko ljudsko pesništvo se je, tako kot pripovedništvo, ohranjalo z ustnim izročilom od srednjega veka dalje. Razlika je le v načinu puščanja kulturne dediščine, kajti na primer **pripovedne pesmi** ne govorijo o istih dogodkih kot **izpovedne pesmi**.

Slovensko ljudsko pesništvo se deli na:

- **Pripovedne pesmi** (nastajale so že v zgodnjem srednjem veku, govorijo pa o zgodovinskih ali izmišljenih dogodkih, o resničnih ali izmišljenih junakih).
- **Izpovedne pesmi** (so mlajše od pripovednih pesmi in so vsebinsko zelo različne. Poznamo obredne in verske pesmi, pesmi v zvezi s poklicem in običaji, ljubezenske pesmi, šaljive in zbadljive pesmi, otroške pesmi).

Pesem govori o ljudskem obredu, ki se imenuje Jurjevanje. Jurjevanje je ljudski praznik, ko preganjajo zimo in naznanjajo prihod pomladi. Namen Jurjevanja je izprositi bogato letino in srečo v hiši. Neka oseba se obleče v zelenje, ki nato hodi s svojimi spremljevalci od hiše do hiše in pobira darovanje.

4. Ljudska pesem Zeleni Jurij

Obredne pesmi so nastajale v povezavi z letnimi časi in s prazniki. Takšne so na primer pesmi ob nastopu pomladi, ob božiču ali pa ob novem letu, romarske pesmi itd. Ena bolj znanih slovenskih ljudskih pesmi je pesem Zeleni Jurij. Pesem Zeleni Jurij, je zgrajena na stopnjevanju in na sporočilu darovanja in pridobivanja. Spada med izpovedne pesmi, saj iz nje lahko razberemo veselo razpoloženje Jurjevih spremljevalcev.

Vse ljudske pesmi, tako kot tudi pesem Zeleni Jurij, imajo svoje jezikovno-slogovne značilnosti. To so:

- **Preprost jezik:** narečna govorica, popačenke iz nemščine.
- **Pomanjševalnice**
- **Stalne pridevniške besede** (okrasni pridevki)
- **Ponavljjanje besed**
- **Pretiravanje**
- **Ljudska števila**

Razpoloženje v pesmi Zeleni Jurij je spomladansko, sveže in predvsem veselo. Prevladuje zelena barva, ki pomeni rojstvo. Sporočilo pesmi je, da se z dobrim Jurjevanjem lahko prežene zimo!

5. Slovensko ljudsko pesništvo in odmev v književnosti

- Tako kot pripovedka Peter Klepec je tudi pripovedka Martin Krpan izmišljena. Dogodki so si podobni na primer, oba junaka imata nadnaravne moči, oba junaka branita neko ozemlje (Peter Klepec brani slovensko ozemlje, Martin Krpan pa brani Dunaj). V času nastanka teh dveh pripovedi, so si ljudje očitno želeli nekoga, ki bi lahko branil njihovo ozemlje. Pripovedka Martin Krpan vsebuje nekaj jezikovnih in ne jezikovnih sporočil. Martin Krpan je umetna pripovedka. To pomeni, da je pisatelj po svoje, z lastno domišljijo oblikoval, kar je slišal kot pripoved ljudskega izročila.
- ✓ **Jezikovna sporočila** so glasovna sporočila (pripovedovalec nam jih pove z besedami).
- ✓ **Ne jezikovna sporočila** pa so mimika, kretnje, izraz obraza (v pripovedki Martin Krpan-odtrga roko, dvigne kobilco)...

6. F. Levstik,

družbeno
stoletju
Povezano je z
ki se upre
plemstvu, in
redom -
Razsvetljenski

Martin Krpan

Razsvetljenje: To je
gibanje, ki je v 18.
spremenilo Evropo.
razvojem meščanstva,
vladajočemu sloju,
novim družbenim
kapitalizmom.

misleci so prepričani, da
lahko človek s svojim razumom in sposobnostmi postane uspešen in srečen. Razlagali so, da
smo vsi ljudje enakopravni in da je človek vreden toliko, kolikor zna, zato si prizadevajo ljudi
razsvetliti z znanjem (od tod tudi njihovo ime). Razsvetljenske ideje se odražajo tudi v
literaturi, ki je predvsem poučna in poudarja razum. Razvijeta se epika in dramatika, ilirike
pa je zelo malo.

Razsvetljenje na Slovenskem se pojavi v drugi polovici 18. stoletja. Pomeni rojstvo
slovenske literature, saj Slovenci zdaj po prvih zapisih (Brižinski spomeniki) in prvih knjigah
(Abecednik in Katekizem) prvič dobimo tudi posvetno literaturo. Tudi pri nas si razsvetljenci
prizadevajo za izobraževanje ljudi, pojavi pa se tudi težnja po rabi slovenščine v šolah,
uradih in podobno. Pojavijo se težnje po enotnem knjižnem jeziku, zato dobimo nove
slovnice (Pohlinova, Kopitarjeva in Vodnikova) in prvi slovar slovenskega jezika. Poleg tega v
razsvetljenstvu Slovenci dobimo prvo znanstveno napisano zgodovino Slovencev (Linhart),
prvi slovenski časopis (Vodnikove Lublanske novice), prvi pesniški almanah (Pisanice),
učbenike, prve pesmi in prve dve drami.

Obnova: Martin Krpan z Vrha (krajše Martin Krpan) je prva slovenska umetna pripovedka, ki
jo je napisal Fran Levstik leta 1858. Zgodba govori o Martinu Krpanu, ki živi v Vrbi pri Sveti
Trojici. Gre za močnega kmečkega možaka, ki se ukvarja s prevažanjem soli iz Anglije na svoji
kobilici. Ko je nekega dne pozimi prevažal sol je na cesto pripeljala kočija v kateri je bil Cesar
Janez iz Dunaja na poti v Trst. Cesta ni bila dovolj široka, zato je Krpan zagrabil svojo kobilico
in jo postavil na rob precej ozke ceste. Cesar je to opazil in ga začel spraševati kaj ima v
vrečah. Krpan mu je odgovoril »kresilno gobo in nekaj brusev«. Minilo je leto dni, in na
Dunaj je prispel strašni razbojnik po imenu Brdavs. Bil je zelo krut in obračunal je z vsakim,
ki se mu je upal postaviti po robu. Vsi ki so sprejeli njegov izziv so umrli. Cesar je bil čisto
obupan, ko se je njegov kočijaž spomnil na Krpana, je Cesar nemudoma poslal ponj. Ko so
hoteli Krpana odpeljati, je Krpan zagrabil enega od vojakov in z njim namlatil ostale, ko pa

mu je Krpan razložil, da je na Dunaju strašni brdavs je Krpan privolil. Zagledal je dvorec in je bil čisto presenečen nad lepoto objektov. Ko mu Cesar vse razloži, Krpan odvrne, da bo rabil orožje. Cesar ga pelje v orožarno kjer si ogledujeta in merita orožja. Zaradi njegove moči so se meči kar lomili. Zato si je Martin Krpan sam naredil sekiri podobno orožje, ki je imelo rezilo na obeh straneh. S tem mečem je šel na grajski vrt in tam na vrtu posekal lipo. Iz lesa si je naredil kij, ki ga bo uporabil v boju. Končno nastopi boj med Brdavsom in Martinom Krpanom na nekem travniku. Krpan je Brdavsu najprej segel v roko, katero je tako močno stisnil, da je Brdavs kri pricurljala iz pod nohtov. Krpan je Brdavsu brez posebnega napora vzel glavo. Glavo je prinesel v dvorec kot dokaz, da je premagal mogočnega Brdavs. Za nagrado so mu ponujali samo hrano in pijačo, ki si jo je zaželel a mu je kasneje cesar le to zamenjal za denar. Na koncu se Krpan vrne v svoj kraj a še prej je dobil Cesarjev pečat, da lahko prevaža sol po svetu.

Umetna pripovedka: To je besedilo o čudežnih, neverjetnih dogodkih kjer sta čas in prostor posredno nakazana. Umetni pripovedki lahko rečemo tudi avtorska pripovedka.

Jezikovno sporočilo povesti: Ko se Martin Krpan pogovarja z sosedom, navadnim človekom, ko ogovori cesarja, ko se pogovarja z ministrom Gregorjem, ko pošlje domov po svojo kobilico.

Nejezikovno sporočilo povesti: Da je zelo močan, lahko dvigne kobilico, poseka lipo, močno stisne brdavsovo roko, z vleče kobilico čez prag, uniči vsako orožje ki ga prime.

7. Slovensko ljudsko pesništvo in odmev v književnosti

Ljudsko pesništvo stilističnih pravil ne upošteva in avtor navadno ni znan. Ljudsko pesništvo se je torej prenašalo iz roda v rod. Ljudsko pesništvo sega v zelo stare čase. Ljudje so se z petjem teh pesmi zabavali, ker pa so tako stare se je vsebina lahko spremenila ali pa je nastala inačica ali varianta. Za Ilirske ljudske pesmi je značilen in bistven napev. Če se je napev pesmi pozabil, se je najverjetneje pozabila tudi pesem.

Ljudske pesmi so v starih časih prepevali pevci in godci, vojaki, študenti pa tudi navadni ljudje, ki so prepevali te pesmi ob porokah, veselicah in delu.

8. J. Murn, Pomladna romanca

Ljudska:

Pesem najprej poziva ljudi, naj Zelenemu Juriju dajo darove (mleka, vina, masla, jajc, kruha...), nato pa tudi utemelji, zakaj naj mu dajo darove (dajte mu vina, da mu nebo zima), Utemeljitev so včasih zelo šaljev (dajte mu kruha, da mu nebo muha). Ta šaljivost poudarja veselo vzdušje, ki vlada zaradi prihoda pomladi. Na koncu pevci še veselo zavriskajo.

Pomladanska romanca:

Pesnik v Pomladanski romanci kaže veselo razpoloženje, ker prihaja pomlad. Pesem upodablja lik svetega Jurija, ki po krščanskem verovanju prinaša v deželo pomlad. V pesmi pesnik tudi opiše Svetega Jurija. V pesmi uporabi metaforo za zimo (»in tema le zimski bil zmaj«).

9. Ljubezen v slovenskem pesništvu

V slovenski besedni umetnosti so, tako kot drugod po svetu, o ljubezni pisali pesniki, pisatelji in dramatik različnih književnih obdobj, ljubezen je vodilni motiv zlasti v izpovednem pesništvu. Ljubezen je seveda tudi tema najsodobnejšega pesništva in besedil zabavne glasbe. Poezija mlajših pesniških generacij je pogosto manj dorečena, besedila zabavne glasbe pa so namenjena zelo širokemu krogu poslušalcev, zato so lažje razumljiva.

9.1 D. Kette: Na trgu

Noč trudna
molči,
nezamudna
beži
čez mestni trg luna sanjava.
Vse v mraku
mirno,
na vodnjaku
samó
tih vetr z vodoj poigrava.

Vodice
šumé
in rosice
prše
brez konca v broneno kotanjo;
brezdanj je

ta vir,
šepetanje,
nemir,
brezkončna, kot misli so nanjo.

Pa blizi
ni cest,
ah, v Elizij
do zvezd
ne morete kaplje šumeče.
In smele
želje
do Angele
moje
hitite zaman hrepeneče...

Noč trudna
molči,
nezamudna
beži
čez mestni trg luna sanjava,
ki ruši
pokoj
moji duši
nocoj,
brezskrbno pa deklica spava.

9.2 J. Menart: Nežnost v mraku

Noč bo že... Glej, zdaj sva sama.
Tiho radio igra.
In, nad pesmijo, med nama

od srca pa do srca
blodi mehka bolečina,
ki ji sreča je ime,
ki zaljubljenca spominja
tistega, kar si žele...

Daj mi usta za poljube,
daj mi roke krog vratu,
saj v ljubezni ni izgube
ne poraza, ne sramu.

Saj ljubezen je kot morje,
ki se oprimemlje skal,
ko iz brazde, ki jo zorje
val, se znova dvigne val.

Daj mi prsi za poljube,
pusti prstom prek pasu,
ne poraza ne izgube
ni v ljubezni, ne sramu.

Naj kot zdaj vse do zarana
tiho radio igra.

10. D. Kette, Na trgu

Pesem Na trgu je nastala leta 1897, v obdobju, ko je Kette bival v Novem mestu. Sprva je tam ustvarjal vedre, bolj čutne pesmi- med njimi so poleg izpovednih tudi pripovedna besedila. Potem pa se je zaljubil v šestnajstletno Angelo Smola, hčer sodnega svetnika, in ta skrita pesem ga je navdihnila za drugačne ljubezenske pesmi. Angela je bila pesnikov ideal: pesmi o njej so polne hrepenenja, v njih izpoveduje Kette zdaj upanje, zdaj potrnost, predstavlja si, da bosta skupaj srečna vsaj do smrti... Nedosegljiva ljubezen ga ne vodi v obup, ampak zbudi v njem ponos in odločitev, da ga čustvo ne sme streti.

Ko je pesnik služil vojaščino v Trstu, je skušal preboleti ljubezen do Angele s predajanjem čutni ljubezni, a ta ga je osrečila le za kratek čas. V velikem mestu, ob širnem morju mu je nudila kratko omamo in pomiritev ter mu vrnila veselje do življenja, vendar se je spomin na novomeško ljubezen vedno znova vračal. Prisoten je tudi v njegovi zadnji pesnitvi, kar kaže, da Kette »svoje« Angele do smrti ni prebolel.

- Kettejevo besedilo je po obliki drugačno kot klasične pesmi, ki imajo približno enako dolge vrstice. Njegova posebnost je, da verzna vrstica sestoji tudi iz ene same besede- število zlogov v posameznih vrsticah je različno. Tak verz se imenuje **svobodni verz**. Ta se je pri nas uveljavil v obdobju moderne, ko je ustvarjal Dragotin Kette.

- Za to obdobje je poleg drugih novosti značilen tudi **impresionizem**, umetniški slog, s katerim pesnik izraža trenutne čutne vtise in trenutna razpoloženja. Ti so opazni tudi v Kettejevi pesmi Na trgu. Podobe okolja razkrivajo, kaj doživlja pesnik sredi noči blizu svoje ljubljene (Angela Smole je stanoval na trgu, ki ga Kette oriše v tej pesmi).
- Podobna občutja so značilna za pesmi, ki so jih že v srednjem veku prepevali trubadurji ob spremljavi inštrumenta- ponavadi pod oknom občudovane dame v poznih večernih urah. Po takem prostorsko- časovnem določilu je njegova pesem dobila ime **podoknica** ali **serenada** (v italijanščini pomeni beseda sera večer).

11. J. Menart, Nežnost v mraku

Zbirka Prva jesen (v njenem razdelku Soncu med meglami je izšla tudi pesem Nežnost v mraku) iz leta 1955 je prva Menartova samostojna pesniška zbirka. V njej prevladujejo pesmi z bivanjsko tematiko. V njih se pesnik sooča s človeško minljivostjo in išče odgovore na večna vprašanja o smislu življenja. Naslov Sonce med meglami nam kot pesniška podoba v prenesenem pomenu sporoča, da poleg negotovih in nejasnih življenjskih situacij obstajata tudi jasnost in toplina. Menart jih odkriva prav v ljubzenskih pesmih kakršna je Nežnost v mraku. To njegovo besedilo je prevedel, uglasbil in prepeval hrvaški pesnik, skladatelj in pevec Arsen Dedić- leta 2003 je dobil najvišje državno priznanje za pesniško ustvarjalnost, Goranov venec.

- V nasprotju s Kettejem, ki v serenadi piše o nedosegljivi ljubezni, upesnjuje Menart v svoji pesmi **obojestransko ljubezen**. Ta živi kot osrečujoč medsebojni odnos, a tako kot vse drugo je zapisana minljivost, zato doživlja pesnik svojo srečo kot »mehko bolečino«.
- Menartova pesniška govorica je tudi v tem besedilu **preprosta**, z njo se avtor približuje vsakdanji govorici sodobnega človeka v skladu z svojim prepričanjem, da »je nekaj vredna le tista umetnost, ki izvira iz človeške nuje, ki govori o človeških problemih in ki je namenjena tudi drugim ljudem.« Pesnikova priljubljenost v najširšem krogu bralcev izhaja torej tako iz njegovega ustvarjalnega izraza kot iz tematike, ki se dotika vsakdanjega posameznika, ne glede na to, ali je družbeno aktualna ali intimna.

12. Ljubezen v slovenskem pripovedništvu

Ljubezenska tema je pogosta tudi v slovenskem pripovedništvu, kjer se običajno prepletata z drugimi temami, na primer z družbeno, zgodovinsko, filozofsko... Pisatelj večkrat pripoveduje o tem, kako na ljubezen vpliva čas in okolje, poleg intimnega doživljanja spremljajo tudi življenje posameznikov v skupnosti ali pa ob zgodbah književnih oseb razlagajo svoj pogled na pomen ljubezni v človekovem življenju.

Josip Jurčič v prvem slovenskem romanu z naslovom *Deseti brat* pripoveduje o ljubezni med graščakovo hčerjo Marico in revnim domačim učiteljem Lovrom Kvasom; svoj odnos skrivata, ker pripada različnima slojema. Poročita se lahko šele potem, ko Lovro konča študij in ko po srečnem naključju podeduje precejšnje premoženje. Podoben, družbeno pogojen problem ljubezenskega razmerja je prikazan tudi v Jurčičevi povesti *Sosedov sin*.

Poseben pomen ima ljubezen v ustvarjanju Ivana Tavčarja. Posvetil ji je eno svojih najboljših del, povest *Cvetje v jeseni*, o ljubezni je že mnogo pred tem pisal v svojih prvih kratkih zgodbah, značilno pisateljevo idejo o njej pa vsebuje okvirna pripoved *V Zali*. Tu je ljubezen osrednji motiv vsake od petih zgodb. Vsem delom te besedne umetnine je skupina Tavčarjeva misel, da je ljubezen za človeka pogubna.

Povest

Je srednje dolga pripoved, ki je večinoma prozno literarno delo manjše umetniške vrednosti. Opisuje zlasti zunanje dogodke, v katerih je značilno, da nastopa več oseb, vendar pa pisatelja zanimata zlasti ena ali dve osebi, toda niti v življenja teh se ne pogloblja. Tudi narava ni važna, saj se vsebina osredotoča predvsem na zgodbo. Povest je napisana preprosto in nazorno, konec pa je predvidljiv in navadno srečen. Sama zgodba pa navadno kratkočasi in etično vzgaja.

Sosedov sin je po splošnem mnenju najboljša Jurčičeva povest. Je tudi prva slovenska realistična povest. V tej povesti je hotel pokazati resnično življenje z njegovimi vrlinami in napakami. Povest je prvič izšla leta 1868 v almanahu *Mladika*. Če pa zasledujemo Jurčičeva dela se nam zazdi kot, da je *Sosedov sin* nekakšen popravni izpit za napake, ki jih je po Levstikovem mnenju delal v *Desetem bratu*.

Cvetje v jeseni je najbolj znana Tavčarjeva povest, ki jo je napisal v času prve svetovne vojne. Povest je bila prvič objavljena leta 1917, torej v času županovanja, v Ljubljanskem zvonu.

Povest izhaja iz obdobja realizma. Realizem se je pojavljal v času druge polovice 19. stoletja. Je popolno nasprotje romantike. Tako skozi objektivnost poudarja stvarnost skupaj z njenimi naravnimi in družbenimi zakoni. Prevladujoča snov se odvija v sodobnih meščanskih slojih ter nekaterih nižjih razredih takratne družbe. Glavni junaki si večinoma prizadevajo za uveljavitev samega sebe med ljudmi in spreminjanje družbenih razmer.

Prevladuje pripovedništvo, predvsem romani in novele. V slovenskem prostoru so bili v

takšnem ustvarjanju najbolj znani Jurčič, Jenko in Levstik.

13. J.Jurčič, Sosedov sin

V osredju zgodbe je bogat kmet Smerkar s svojo družino, katero predstavljata žena in hči Franica. Je pošten in je svojo zemljo ter domačijo dobil z marljivostjo in pametjo. Vedno misli na prihodnost in sedanjost, kar je pravo nasprotje zapitega sosedu Brašnarja, ki pa ima častivrednega in pridnega sina Štefana. Med Štefanom in Smrekarjevo Franico se vname ljubezen, ljubezen dveh mladih, ki nista prav nič preračunljiva, ampak sta polna iskrenega čustva in človeške odprtosti. Med njima so premoženjske razlike, a ju to ne moti. Ker je Franica godna za ženitev k hiši prihaja mnogo snubcev za katere se Franica ne ogreje. Še bolj pa jih odganja, ko se zaplete s Štefanom. A to vez pred starši prekriva. Oče Smrekar in mati je v poroko ne silita in spoštujeta njene odločitve ter upata, da bo le prišel kdo, ki bo hčeri po godu. Ko je enkrat Smrekarjev Anton zopet šel na semjem, mu je zbolel hlapec in tako je za pomoč pri delu vzel s seboj Brašnarjevega Štefana. Ko sta se zvečer šla v gostilno okrepčat in je bil Smrekar že malo opit, je tema nanesla na Franico. Takrat Štefan izkoristi priložnost in prizna kakšna čustva goji do njegove hčerke. Smrekarju to ni bilo prav nič po godu, še manj pa, ko je izvedel da tudi Franica čuti podobno do Štefana, saj je bil le ta reven in sin malopridneža. Smrekar zato pobesni in mu zabiča naj se mu spravi izpred oči, ter naj pusti njegovo hčer pri miru. Naslednje jutro se pogovori s svojo hčerko in ji prepove videvati se z mladim Brašnarjem. Najde ji ženina in določi dan poroke, čeprav se Franica s poroko ni strinjala. Na dan poroke uide, in Smrekar se bolj kot jeznega počuti osramočenega. Svojo hči je sklenil kaznovati, mati pa zaskrbljujoče upa da se hčeri ni kaj zgodilo. Kmalu pride vest iz mesta da so jo videli pri ženici pri kateri je stanovala v mladih letih, ko je hodila v šolo. Mati se odloči da jo gre iskat in kmalu tudi očetu popusti njegova trma in odide za njo. Franica je močno zbolela in zato očeta minejo vse hude misli in vsa jeza, ki jo je prej čutil do nje. Ko Franica počasi ozdravi se oče omehta in privoli v poroko med njo in sosedovim sinom. S tem je premagana premoženjska razlika in na koncu vendarle zmaga ljubezen...

Zgodba o prepovedani ljubezni:

V Jurčičevi povesti o prepovedani ljubezni je mogoče razbrati marsikateri nauk o odnosih v družini in v širši skupnosti, zato ima poleg literarnega tudi precejšen vzgojni pojem.

Vsakdanje vaško življenje in vrednote, ki ga usmerjajo, so podlaga, na kateri pisatelj razvije zgodbo prepovedane ljubezni med dekletom iz bogate in fantom iz revne družine. Za čas, v katerem je povest nastala, take prepovedni niso bile nič posebnega, nenavadno pa je, kako se zgodba zaplete in razplete v Jurčičevi povesti.

Bogati posestnik in trgovec Anton Smrekar gre na sejem. Užaljen je ker hči Franica ni hotela z njim. Očetovo povabilo je odklonila, saj je želela tja sama – med potjo se je namreč srečala z

Brašnarjevim Štefanom. Za skrito ljubezen najprej izve Franičina mati. Hčeri svetuje, naj se ljubezni odpove – Smrekar ji namreč ni naklonjen, ker je Štefan, sosedov sin, prereven. K Smrekarjevim prihajajo bogati fantje, med njimi tudi Pogreznikov Peter, a Franica niti ne pomisli, da bi se s katerim od njih poročila, čeprav bi oče to želel.

Nekoč Smrekar, nekoliko opit, govori s Štefanom v gostilni in ga pohvali. Fantu se zdi to prava priložnost, da bogatega kmeta prosi za roko njegove hčere, a Smrekar se razjezi nad revežovo predrznostjo. Še huje je, ko za skrivno ljubezen izve od nekega kmeta. Ves razjarjen se odpravi domov. Ženi očita, da je za sramoto, ki jo družini prinaša Franica, kriva ona, s hčerjo govori naslednje jutro.

Osebe:

Anton Smerkar

Največjo skrb je Jurčič vsekakor namenil Smerkarjevemu liku.

Označil ga je kot delavnega, uglednega veljavnega kmeta. Ljudje ga spoštujejo. Veliko mu je do ugleda in rad sliši, če ga ljudje hvalijo, čeprav tega na ven nikoli ne kaže. Nasploh nerad kaže svoja čustva. Če ni vse tako, kot meni sam, da je prav je zelo občutljiv in se je naglo razjezi. Franičina ljubezen do Štefana je v navzkrižju z njegovimi pogledi na prihodnost rodu in domačije, zato odločno poseže vmes in zanemari hčerina čustva. Vendar se nazadnje le ukloni (hčerina bolezen ga zelo pretrese) in privoli v poroko. S tem pokaže tudi, da je zelo dober po srcu, a ga je le nekoliko težko pripraviti, da odstopi od svojih prepričanj. Kljub svojemu bogastvu in ugledu se nikoli ni bahal skromnost.

Mati Smrekarica

Je dosti bolj razumevajoča in materinsko čuteča, kot oče Smrekar. Čeprav je navidezno manj dejavna, v odločilnem trenutku uveljavi svojo voljo. Je pa sicer delavna in poštena.

Franica

Tudi ona ni prevzetna in je z vsemi prijazna. Je skromna in v marsičem podobna svoji materi, saj tudi ona v odločilnem trenutkih uveljavila svojo voljo oz. počne vedno tisto kar se ji zdi prav. Ne ozira se na druge pač pa posluša svoje srce. Svojega očeta in mater ima rada

Štefan

Sin nepoštenjaka in malopridneža, kateremu niti malo ni podoben. Je pošten, delaven in pameten. Do Franice goji iskreno ljubezen. Sramuje se očetovih dejanj in njega samega.

Brašnar

Vseeno mu je zato kaj ljudje govorijo o njem. Sicer je pameten, a je slepar, ki rad pije in mu ni mar za kmetijo in delo na njej. Za sina mu sicer ni čisto vseeno, a mu nikoli ne pokaže, da bi mu bilo zanj mar.

Posebna oznaka:

Jurčičeva povest ima trideset poglavij. V začetnih, obširnejših, avtor podrobneje predstavi književne osebe in vaško življenje z značilnimi običaji. Zlasti se posveti Smrekarju, in sicer s posrednim označevanjem, kar pomeni, da bralci spoznajo osebo na podlagi njenih dejanj in govorjenja. To je povsem v skladu s priporočilom, ki ga je Levstik napisal v svojem Popotovanju iz Litije do Čateža, in predstavlja stvarni, realistični način pisanja. K temu lahko štejemo tudi podrobnejše opise oseb, okolja in običajev v njem.

Poleg stvarnih, realističnih prvin se v povesti pojavljajo tudi romantične, tako v prikazovanju književnih oseb kot tudi v razvijanju zgodbe. Brašnjajrev Štefan je deloven in pošten ter trden v ljubezni do Franice, a te vrline v očeh bogataša ne odtehtajo revščine.

Sporočilo:

Pisatelj je končal povest s podobnim prizorom, kot jo je začel: z odhodom na sejem. V prvem poglavju se je odpravljajl stari Smerkar, v zadnjem (tridesetem) pa mlada dva. Torej kar simbolično: začeto se bo nadaljevalo, trdna kmetija je dobila nove, sveže moči, ki bodo poskrbele za blagor domačije in njenih ljudi. Iz dela odseva Jurčičevo prepričanje o kmetovem pomenu za napredek slovenskega naroda: Smrekarjev rod bo živel še naprej delavno, pošteno in srečno.

14. I. Tavčar, Cvetje v jeseni

I. Tavčar, Cvetje v jeseni Jurčič

V vlogi pripovedovalca je Janez. Svojo ljubezensko zgodbo prične pripovedovati trem ljubljanskim prijateljicam. Pripoved začne z opisovanjem prijateljice Helene, h kateri je lahko vedno prišel po pomoč in nasvet. Nekega dne pa ga je le ta neprijazno odslovila. Odločil se je, da si bo vzel oddih ter se podal na Jelovo brdo, rojstni kraj njegovega očeta. Na poti se spominja vseh lepih trenutkov svojega otroštva, ki ga je pogosto preživljal v teh hribih. Spominja se, da življenje ni bilo lahko, vendar se prav nihče ni pritoževal. Ko prispe do Presečnikove domačije, domačije svojega bratranca, spozna, da ni nikjer zapisano, da se kmetom godi slabo. Prav nasprotno. Presečnikovim prav nič ne manjka.

Tudi njihova gostoljubnost je neizmerna. Skupaj sedejo k večerji, pri kateri Janez prvič po dolgi letih zopet sreča Meto. Takoj opazi njeno nedolžnost, ki ga popolnoma očara. Naslednjega dne se skupaj odpravita k tolmunu, kjer z rokami lovita ribe. Tu Janez prvič namigne Meti o svojih čustvih. Dekle se prestraši ter zbeži. Vsi skupaj se odpravijo na Poljane k sveti maši, nato pa se podajo na ogled stojnic ter ponudbe. Vaški pobalini zopet zasmehujejo Meto z lisico. Janez opazi njen sram ter ubrani njeno ime v pretepu. Zato je kasneje celo kaznovan z denarno globo, vendar se za to ne briga preveč, saj mu je pomembno le to, da se je postavil za Meto. Z Meto se podata na Blegoš, bližnjo goro. Skupaj preživita lepo dopoldne ter del popoldneva. Na poti v dolino se lovita okoli dreves ter se pri tej igri zelo zabavata. To veselje pa kaj kmalu izgine, ko Janez ulovi Meto ter se je nenamerno dotakne na nekoliko neprimernem mestu. To dekle popolnoma prestraši. Tako pot do doma prehodita v tišini.

Prišel je čas Janezovega odhoda v Ljubljano. Meta je vsa iz sebe, ker mora oditi. Pove mu, da bi šla rada z njim, on pa ni ravno navdušen nad tem, sam meni, da se v mestu ne bi znašla. Pri srcu mu je zelo hudo, vendar to stori za njeno dobro. Tako sam odide v Ljubljano. Kmalu se v Janezovi pisarni prikažeta Presečnikov hlapec Danijel ter Mlačan. Oba imata namen oditi v Ameriko ter zaslužiti nekaj denarja. Janez po dolgem prigovarjanju Danijela le kupi Mlačanovo kmetijo z namenom, da bo omožil Meto ter z njo zaživel življenje na Jelovem brdu. Ko prispe na Jelovo brdo pohiti k Meti. Pove ji, da jo vzame za ženo, če ga ona hoče. Sprva je dekle presenečeno, nato pa mu pade v objem. Njuna sreča ne traja dolgo. Meta se mu zgrudi v naročje ter umre.

Okvirna in vložena zgodba:

Zgrajena je iz okvirne in vložene pripovedi. Poimenovanje okvirna pripoved je povezano z vlogo, ki jo ima okvir pri likovnih umetninah s tem, da celotno podobo nekako zaokroži oziroma jo vklopi v okolje. Prva okvirna pripoved je najmanj dvodelna, ta dela sta začetek in konec književnega besedila (Levstikov *Martin Krpan* je s svojim uvodom, ki omenja Močilarja kot vir pripovedi, nekakšen polovični okvir). Tavčerjeva povest *Cvet v jeseni* nam s prvim delom okvirne pripovedi, ki ga sestavlja pogovor pripovedovalca z ljubezenskimi damami, posreduje njegovo pojmovanje ljubezni. Vložena zgodba je dokaz pripovedovalčevih trditev.

Osebe:

Janez živi v Ljubljani, kjer se ukvarja s pravom. Šteje 38 let in v zadnjih dneh se vse bolj zaveda, da je njegovo življenje nekako brez cilja, saj nima družine, niti izbrane družice. Sicer je ugleden gospod, šolan v ljubljanski gimnaziji, kljub njegovim kmečkim koreninam. V študentskih letih je bil tudi odličen telovadec, kar se pozna še danes. Vedno je odločen, vendar ko pa pride do preprirov z Meto, njegova samozavest kar malo uplahni.

Meta je edina hčer Presečnikovega Boštjana, ki živi na Jelovem brdu. Stara je le 17 let. Njen obraz je mil, še popolnoma otroški, z zlatimi kodri. Sama se teh kodrov sramuje, saj jo vaški pobalini zasmehujejo z lisico. Je še nekoliko plaho dekle, vendar se prav hitro razvija v žensko. Včasih je premalo odločna. S to lastnostjo Janeza z lahkoto zmede ter tako upočasni razvijanje njune romance.

Liza je bila dekla pri Presečnikovih, bila je nagajiva in željna ljubezni.

Danijel je tipičen vaški veseljak, ki je prevečkrat, pregloboko pogledal v kozarec, bil je hlapec, ki je bil zaljubljen v Lizo.

Iskrena Ljubezen:

V ospredju vložene pripovedi je ljubezenska zgodba med priletnim mestnim advokatom in kmečkim dekletom. Njuna ljubezen je močna in neobičajna, silnejša od življenja, saj je niti smrt ne uniči. Pripovedovalec namreč pravi svojim poslušalcem: *Kar pa se mene tiče, naglašam zopet*

in zopet, da zame Meta ni umrla. Zatorej pozneje nisem poznal nikdar več ženske, in lahko rečem, da do sedaj še nisem prelomi zvestobe, ki jo dolgujem njenemu spominu.

Romantične in realistične prvine:

Tudi pripovedni slog povesti je romantično slikovit, v njem so pogoste prispodobе, nasprotja, in pretiravanja. Realistično, stvarno ga obarvajo narečni izrazi, ki dajejo pripovedi pečat resničnega, geografsko določenega okolja.

Niso pa ti izrazi edino, s čimer je Ivan Tavčar v pretežno romantično povest vnesel realistične prvine. Realistično so prikazane socialne razmere na podeželju, pri čimer sta značilni zlasti dve zgodbi: o Skalarju in Kalarju ter o Liti in Danijelu. Poleg premožnih kmečkih »kraljev« živijo v vaseh tudi reveži – to je resnična slika resničnega okolja. Vanjo spadata vpliv bogatih in nemoč revnih: sodnik bolj verjame bogatemu Kalarju kot revnemu Skalarju. Ljudje, ki živijo v čudoviti naravi, izven mesta, le niso takšni kot narava – to, da znajo biti brezobzirni in kruti, vidimo v prizoru, ko vaščani sovražno sprejmejo po krivem obtoženega Skalarja.

15. Domovinska tematika v slovenskem pripovedništvu

(ob pesmi : O. Zupančič, Z vlakom)

Pesem je nastala ob pesnikovem občutenju do domovine medtem ko je odhajal v tujino. Pesnik se od domovine poslavlja in jo prosi naj se razširi v tujino in naj mu da navdih za pesem o domovinski ljubezni. Njeno sporočilo je prošnja pisateljem naj izražajo ljubezen do domovine. Posebna oblika te pesmi je barvit pesniški jezik. Zupančič istosveti (naravno geografsko okolje) pesniški subjekt s kozmično kreativnostjo. V pesmi je naslovnik domovina, ker jo je zapuščal. Med drugo svetovno vojno je domoljubna tematika zaživela predvsem v povezavi s tematiko uporništvа. Takšno je npr. pesništvo Karla Desotvnika – Kajuha. V njem ima poseben pomen Slovenska pesem. Pesem so traktat uglasili. Njena razširjenost med vojno in po njej priča da je občutno zaznamovala slovesno narodno zavest.

V sodobnem slovenskem pesništvu domovinska tematika ni več tako izrazita, najbrž zaradi drugačnih družbeno-političnih razmer. Ta problematika je še vedno živa med zamejskimi Slovenci, ki v državah v katerih živijo narodne pripadnosti.

Tako kot med zamejskimi Slovenci je domovina živa tudi v izseljenski književnosti. V prejšnjih stoletjih, zlasti po drugi svetovni vojni so številni naši rojaki našli novo domovino na tujem. Organizirani v slovenskih kulturnih skupnostih še dandanes delujejo v različnih deželah sveta. Tematika doma, domovine in sveta se pojavlja tudi v besedilih slovenske zabavne, zlasti pa narodno zabavne glasbe. Ker besedila obeh glasbenih zvrsti posluša najširši krog ljudi, imajo velik vpliv na ohranjanje teh vrednot, žal pa imajo le nekatera med njimi tudi umetniško vrednost.

Domovinska tematika je imela poleg narodne tudi pokrajinsko in jezikovno razsežnost : v naši književnosti so pogosti motivi navezanosti na domačo pokrajino in na vso slovensko deželo; v

njej večkrat upoveden spoštljiv odnos do materinščine. K temu, da se je slovenski jezik kljub slabim okoliščinam ohranjal in razvijal, so k temu največ prispevali slovenski pesniki, pisatelji in dramatik s svojo umetniško ustvarjalnostjo.

Predstavniki Valentin Vodnik, Simon Jenko, France Prešeren...

16. O. Zupančič, Z vlakom –

Pesniški subjekt ali lirski subjekt je navidezni nosilec v pesmi, ni pisatelj ali pesnik v življenjskem smislu, ampak je sestavni del besedila.

PROSTI VERZ

Prosti verz oz. svobodni verz uporabljamo za tisti tip pesmi, ki se je oblikoval v dvajsetih in tridesetih letih 20. stoletja, (pišejo ga še danes). Te pesmi so namenjene predvsem tihemu branju. Za tak verz zato ni bistvena navezava na ritem naglašanih in nenaglašanih zlogov. Prosti verz je predvsem pisni in ne govorni.

Pesniški jezik se imenuje tudi umetnostni jezik in je kot jezikovna zvrst v kateri izstopa poetična funkcija, Pesniški jezik naj bi bil najustvarjalnejša in najizvirnejša jezikovna zvrst. V pesniškem jeziku so zaželeni slovnične nepravilnosti, odkloni od splošne jezikovne rabe, zapletene in težje razumljive strukture, velika zgoščenost...

S pesniškim jezikom pisatelji in pesniki dosegajo umetniško obliko svojih spisov. Prevajanje pesmi je zapleteno, saj mora prevajalec dobro poznati tudi oba pesniška jezika, posebno tisti način izražanja, ki ga uporablja izvirnik. Vsak pesniški jezik je namreč vedno obarvan z besedami v prenesenem smislu ali nenavadno uporabljenimi izrazi.

Z vlakom

Odhod. In zažvižgal je vlak skozi marak.

O devojka ti, ob oknu slone,
si li čula ta vrisk, plakajuč skozi noč:
O zbogom, domovina!?

In kakor ovije se val okrog skal,
Ob Gradu se lije Ljubljana,
vsa z mesecem posejana;
Boječe se strehe stiskajo,
povrsti mi križi bliskajo,
poslednji, zlat pozdrav
in gasnejo v mraku daljav.

Pošatstno sopihajoč
kot demon vlak gre v noč.

Mejica teče ob tiru,
za nju v polnočnem miru
gubijo se polja s stezami prepeta,
tam breza samotna, kraljična zakleta,
glej, mesecu kaže srebrni nakit.
Z gore razgleduje se Mati Marija,
sijajna pokojna zre svet pod seboj,
sijajna pokojna razliva svit...
Vasica med drevjem... in tam domačija
gozdarja na samem... in vse za menoj.

Pošatstno sopihajoč
kot demon vlak gre v noč.

Skirj v mesec, za oblak se skrij,
naj je ne vidim, kako beži
kako ostaja za mano
domovina...

S silo naznano
si segla mi do duše globin:
do zdaj nisem vedel, kako sem tvoj sin,
kako te ljubim globoko...
Domovina, daj mi roko,
ne beži, ostani pri meni,
tesno, tesno me okleni,
in pel ti bom pesem visoko,
pel materi češčeni
kot ti ni še nihče pel....
Src milijon bom razvnel,
uklonil jih tvoji oblasti;
raznetil v dušah strasti
bom plemenite, mlade,
da radovoljno zaklade
najdražje predte polože.

Zvezde, stopite z zenita
strmin višin!
Kliče vas sin,
ki vse predolgo v srcu mu spita

trpka bolest in ljubezen še nema...
V venec sklenite se, znjo naj objema,
njo za vekove bolečin,

Daj svojo glorio, jutranja zarja!
Kličem te sredi polnoči,
kličem te z glasom stražarja,
ki šteje ure, ko noč leži.
Daj svoj škrlat
njo ž njim ogrni,
ki žalovala v obleki je črni
dolge noči brez nad.

Ne beži, ostani pri meni
domovina, tesno me okleni.

Pošatstno sopihajoč
kot demon vlak gre v noč.

Beži vse beži... Le v dalji planine!
Tam zemlja je naša zkipela,
zahrepenela, v nebo je hotela,
v višino pognala se kot val,
a v naletu pod zvezdami vaj je obstal...
Tako strmi zdaj sredi višine
okameneli zanos domovine:
bleste se v daljavi razdrti grebeni,
nad njimi, glej, zvezde, čuječi plameni:
ko spi naša zemlja, le one nad njo
skrbe z menoj, bede na nočjo...
In glej: planine in zvezde gredo z menoj,
vse drugo gubi se za mano v pokoj.

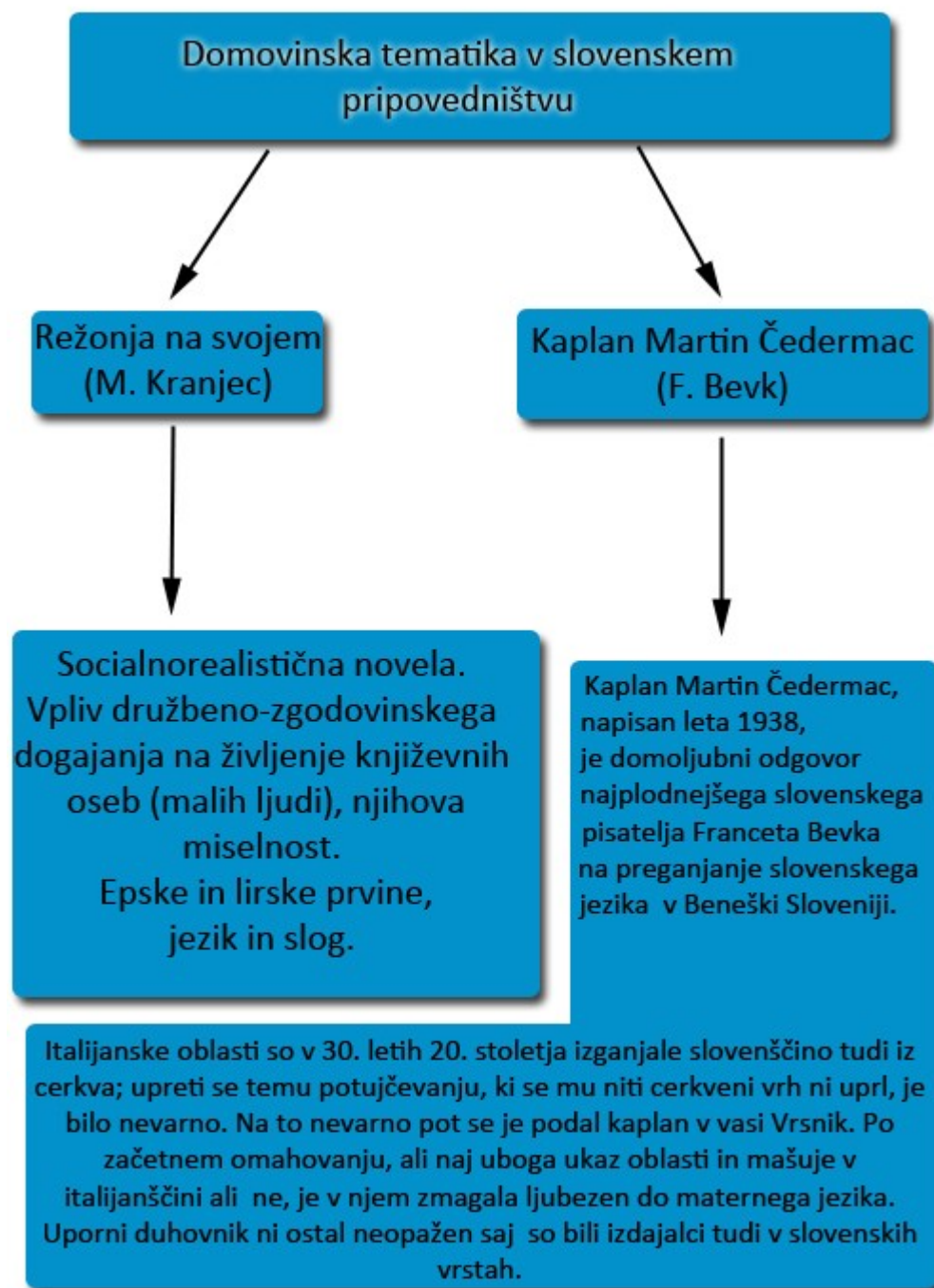
Z menoj, ve zvedze, z menoj, ve planine!
Razširi, raztegni se, krog domovin,
razpni se kot morje
v brezbrežno obzorje,
dom moj!

Kamor stopi mi noga – na tvojih sem tleh...
kamor nese me jadro – na tvojih valeh...
kamor hoče srce – pri svojih ljudeh...

Kam, smisel? Stoj!

Pošatstno sopihajoč
kot demon vlak z menoj gre v noč,
in še danes v tuji slavi
neznanca me tuja zarja pozdravi...

17. Domovinska tematika v slovenskem pripovedništvu

18. M. Kranjec, Režonja na svojem

v

Med novelami Kranjčevega predvojnega obdobja je gotovo najboljša Režonja na svojem. Izšla je v knjigi Tri novele leta 1935 pri Slovenski matici, skupaj z novelama Beg s kmetov in Žalig na kmetih, vse so nastale jeseni 1933. Ta po obsegu skromna zbirka je pomemben mejnik Kranjčevem pisateljskem razvoju, saj pomeni prehod iz njegovega idealizirajočega pogleda na zemljo, k stvarnejšim temeljem socialnega realizma. Režonja na svojem, močno sledi ideji o zemlji kot »blagoslovu« za človeka, ki jo poseduje in lahko od je živi. Režonja je od zemlje tako rekoč obseden.

Agrarna reforma, ki jo je po prvi svetovni vojni izvedla nova jugoslovanska oblast v Prekmurju, je prej neznatnemu dninarju uresničila večji del njegovih sanj in bistveno spremenila njegovo življenje in življenje njegove družine - ne da bi seveda imel Režonja pri tem kakšne posebne zasluge. Režonja začne namreč s pridobitvijo zemlje zanemarjati osnovne medčloveške odnose v družini; emocionalno in tudi družabno življenje mu začne nadomeščati sla po »črni, masti prsti«. Ta sla sicer ne povzroči tragičnih posledic, razen manjšega razdora v družini, je pa tako močna duševna zasvojenost, da Režonji zameji svet: zunaj zemlje zanj ne obstaja ničesar pomembnega več.

Individualni problem in še bolj družbeno kritična sestavina novele je Režonjeva kraja. Režonja mora sam v sebi razrešiti značaj svoje krivde oziroma pravilnosti dejanja, Žid ga nenehno preganja kot »vest«. V njem se gradi zavest, da je kradel ukradeno, da je njegovo dejanje le drobec morale, ki ga je sodobna družba uzakonila. »Novo življenje« zgradi z legitimno metodo sodobne družbe, s krajo, in sklepa, da brez nasilja in zvijačnosti, na pošten način, ni mogoče graditi novega življenja.

Ta etična kritika sistema, ki omogoča i velike goljufe in Režonje, predstavlja družbeno poanto novele. V svoji kraji pa Režonja ni individualist in sebičnež, vsa njegova graditev novega življenja, če tudi z ukradenim denarjem, je v osnovi socialna akcija.

Obdobje:

socialni realizem

Socialen pomeni družben, torej je v socialni realizem književna smer, ki jo zanima predvsem človekov položaj v družbi. Socialni realisti menijo, da je človekovo življenje odvisno od družbenih razmer, zato si mora človek svoje mesto v družbi izboriti in se pri tem povezovati s pripadniki istega razreda.

Novela:

V novelah je pozornost usmerjena na ozek izsek ali odločilni dogodek v življenju osrednje književne osebe (lahko tudi dveh, redkeje treh). Pripovedovanje je dramatično napeto in dopušča preobrat. Konci so nepredvidljivi. Poleg novel, ki spadajo v kratko pripovedno prozo, so pogosto tudi daljše, ki se približujejo srednje dolgim pripovedim.

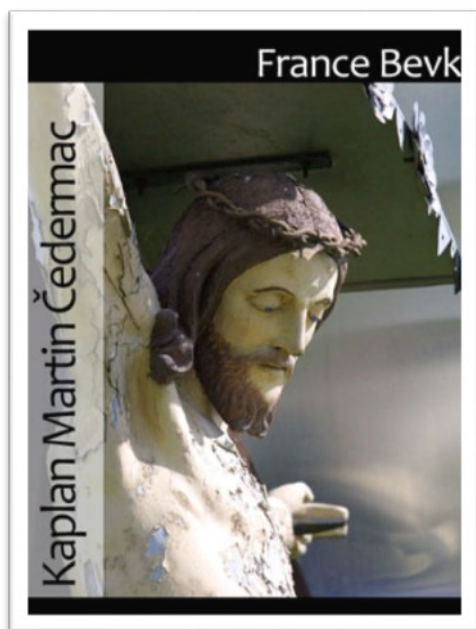
Mali človek:

to je oznaka, ki se je v literarni zgodovini uveljavila kot poimenovanje za predstavnika nižjega družbenega sloja, ki živi v revščini in doživlja socialne krivice. Trdo dela za golo preživetje, nasprotno pa bogatejši (v tej noveli npr. Žid Bergmann) kopičijo svoje imetje. Vendar Kranjčev Režonja ni čisto tipičen mali človek (ti po navadi nikoli ne obogatijo) – to je pa posledica njegove osene, moralno sporne odločitve, ki jo sam pri sebi sicer opraviči, vendar je ne zaupa nikomur.

Družbeno zgodovinsko ozadje:

Začne se leta 1918, ob koncu prve svetovne vojne, v kateri se je Režonja kot avstro-ogrski vojak bojeval proti Rusom. Dve leti po končani vojni nova oblast deli grofovsko zemljo (agrarna reforma), revnejši sloj skuša v duhu socialističnih idej o odpravi socialne krivičnosti vzeti pravico v svoje roke, a pri tem ni uspešen. Bolj kot zgodovinski dogodki pa stopa v ospredje prikaz *osebne usodne glavnega književnega lika*.

19. F. Bevk, Kaplan Martin Čedermac

Kaplan Martin Čedermac je živel s svojo sestro v Vrsnem. Bil je duhovnik. Hotel je maševati v slovenskem jeziku. Nekega dne je mašo zaključil v slovenskem jeziku. Ko so za to izvedele oblasti so ga pripeljale pred sodišče, kjer pa ni dosegel nič. Nato je v obupu zbežal k nadškofu v Videm po nasvet, vendar mu je povedal le to, da Cerkev ne more narediti nič proti državni volji. Zavzemal se je za Slovence in slovenski jezik. Imel je bolno mater na katero je bil zelo navezan. Nekega dne je po maši zelo zbolel. Mislil je, da bo umrl, vendar je po nekaj mesecih popolnoma ozdravel. Nato se je odločil, da se bo upokojil.

Obdobje:

obdobje med obema vojnama

Slovenska književnost med obema vojnama (1918-1941)

V tem obdobju prevladujeta dve smeri **EKSPRESIONIZEM** (1918-1930). Ekspresionizem pomeni - IZSTIS ali izraz duhovnih stanj groze, propad, strah, mučenje... **SOCIALNI REALIZEM** (1930 - DOKONCA DRUGE SVETOVNE VOJNE).

Roman:

prvotno (v srednjem veku) pustolovska ali fantastična zgodba, pisana v prozi, danes daljše pripovedno besedilo s številnimi osebami, dogodki.

Zgodovinsko ozadje:

Leta 1866 je Beneška Slovenija prišla pod Italijo. Beneški Slovenci so računalni na obnovitev svoje nekdanje avtonomije, a o njej v novi upravi ni bilo govora, italijanske oblasti pa tudi niso pokazale nobene skrbi za slovenski jezik in njegovo uporabo v uradih, sodiščih in šolah. Kazale so se tudi težnje po odpravi slovenskega značaja novo pridobljene dežele. V cerkvi se je slovenščina bolj obdržala, čeprav so tudi tu nameščali italijanske duhovnike. Beneški Slovenci so tako le v cerkvi ohranili pravico do javne uporabe svojega jezika. Leta 1933 pa jim je italijanska fašistična oblast s prepovedjo pridig, pesmi, molitve in verouka v slovenščini odvzela še zadnje, že tako okrnjene možnosti ohranjanja narodne zavesti. Fašisti so namreč želeli svoja obmenja ozemlja čim hitreje poitalijančiti.

20. Drugačnost v slovenskem pesništvu

Obdobje romantike pomeni s **Francetom Prešernom** prvi veliki razmah in vzpon slovenskega pesništva.

Drugi razmah in vzpon našega pesništva je značilen za obdobje moderne, takrat postane z **Josipom Murnom** tematika osamljenosti eden od osrednjih problemov drugačne, netradicionalne poezije. Osamljen, odtujen človek išče svoj smisel v stiku z naravo.

Ob pesmi **Ivan Minatti – Nekoga moraš imeti rad** pesem poudarja predvsem ljubezen

"Ljubezen moraš čutiti na glede na to, ali se ti to »izplača«. "

Pesem **Frane Miličinski – N.N. in črna pega čez oči** pa predvsem opozarja **ljudi da je treba ljudem pomagati, neglede kar koli je dobro pomagati da ne ostanejo zaznamovani za življenje na robu družbe.**

Drugačnosti se opazi glede slog kakršen piše vsak pesnik, ter razlika je očitna glede obdobja kdaj je pesem nastala.

21. I. Minatti, Nekoga moraš imeti rad

V pesmi se tema ljubezni prepleta s temo narave. Narava je pesnika prevzela že v otroštvu zanj je postala kot dragoceno bitje, ki vrača vero v smisel življenja. Če mu vero vrača, pomeni, da jo je pred tem izgubil, in ni mogel "nasloniti roke na ramo". Razlog za to pripisuje tudi sebi, šteje se namreč med samotneže in čudake. Samotnost in čudaštvo sta po eni strani lahko posledica površnih medsebojnih odnosov, po drugi strani pa vzrok, da se med ljudmi ne vzpostavijo pristnejši stiki. Iz začaranega kroga samotnosti in čudaštva rešuje človeka narava.

Pesem je ena sama velika, zapletena poved – edino končno ločilo (pika) je postavljeno na koncu besedila. Zdi se, da želi pesnik v svojem zanosu, ki ne dopušča niti premora, prepričati, da bi se v njem in v bralcih zbujali pomisleki in dvomi.

Minattijeva pesem predvsem besedilo **govori, o človekovi zmožnosti, da ljubi. Ljubezen moraš čutiti na glede na to, ali se ti to »izplača«.**

Intimizem – Smer slovenskega pesništva, zlasti v petdesetih letih 20. stoletja; poudarja notranja občutja in razpoloženja posameznika, pogosto v zvezi z njegovim razočaranjem nad družbo, značilno je zgledovanje pri pesnikih slovenske moderne.

Minattijeva lirika je predvsem osebna, razpoloženjska in čustvena - **intimistična**. Njegov slog je **impresionističen, novoromantičen**, usmerja pa se tudi k **ekspresionizmu**. V njegovih pesmih prevladuje svoboden verz.

22. F. Miličinski, N.N. in črna pega čez oči

N.N. je oznaka za neznanca, človeka, katerega ime in priimek nista znana ali sta zamolčana. V Ježkovi pesmi, je to fant, ki »je stopil čez prag zakona« torej je storil kaznivo dejanje. Za katero dejanje gre, pesnik ne pove, saj je njegova pozornost usmerjena predvsem v to kaj se zgodi potem. V časopisu objavijo njegovo fotografijo s črno pego na obrazu, torej mu vzamejo ime in obraz, s tem pa tudi njegovo osebnost.

Taka časopisna objava zbudi v pesniku sočutje do fanta. Predstavlja si ga v njegovi mladostni razigranosti in meni, da dejanja ni storil po lastni volji, ampak mu je bilo to usojeno. Pesem iz tretjeosebne pesniškega poročila preide v drugosebni govor – na koncu besedila pesnik izrazi osrednje sporočilo. To je **prošnja, naj ljudje mlademu prestopniku pomagajo, da ne bo ostal za vedno zaznamovan, določen za življenje na robu družbe.**

23. Drugačnost v slovenskem pripovedništvu

V novelah Tilka in Butalci, je izpostavljena drugačnost ljudi. V noveli Tilka je izpostavljena telesna drugačnost, ki ga zaznamuje, a hkrati tudi odrešuje. Humor je blag in prizanesljiv. Novela z očmi izobraženca gleda na Tilko kot na nenavadnega kmečkega fanta, prav tako pa naj bi bil tudi bralec "bolj izobražen". V tej noveli je jezik približan načinu izražanja preprostih, skromnih in po vsej verjetnosti tudi neizobraženih ljudi.

Zgodba Butalci, govori o ljudeh z nekoliko "drugačno pametjo". Uvodna predstavitev in zgodba o butalskih gasilcih nam dovolj zgovorno pove, da so Butalci posebneži po načinu razmišljanja oziroma "pameti". V zgodbi so označeni posredno – z govorjenjem in dejanji ter neposredno z navajanjem njihovih lastnosti. Vse trditve o butalskih posebnostih so seveda utemeljene, saj kot dokaz služijo dogodki iz njihovega življenja. Opisano je tudi njihovo življenjsko okolje in zunanost, kar pa le še poudari našo predstavo o njih.

Drugačnost zaznamuje ljudi v zgodbah, verjetno pa še bolj v realnem svetu.

24. S. Jenko, Tilka

Tilka je novela, ki jo je napisal slovenski pisatelj Simon Jenko, leta 1858. Ta novela je sestavljena iz treh poglavij, kjer pripovedovalec predstavi življenjske položaje telesno drugačnega kmečkega fanta, celotno dogajanje pa je omejeno na en dogodek – njegovo ženitev.

Ljudje v teh novelah oziroma tudi na splošno so zaznamovani zaradi telesne drugačnosti, ali pa zaradi drugačnega načina razmišljanja. Pri ostalih vzbujajo posmeh in norčevanje, pogosto pa so drugačni ljudje tudi izključeni iz družbe.

Na koncu koncev pa se je glavna oseba – Tilka znal tudi ponorčevati iz svoje drugačnosti z besedami: "Nekoč bi se skoraj poročil".

25.F. Miličinski, Butalci

Po mnenju Butalcev, so bili butalski gasilci nezaslišano bolj imenitni od drugih gasilcev in zlasti bolj imenitni od tistih, ki jih imajo Tepanjčani.

Ko so Tepanjski gasilci nabavili meč za načelnika, so Butalci nabavili kar dva! Zato so bili tudi povsod zraven, kjer se je le dalo. Bili so zraven na vseh procesijah oziroma tako

imenovanem "duhovnem življenju" in napredku nasploh, če ga je v Butalah sploh kaj bilo. Tu se Tepanjski gasilci v nobenem pogledu niso mogli kosati z Butalci.

Tudi gasilska tombola v Butalah je imela prekrasne dobitke, saj je vsak, ki je nekaj dal zraven dobil svoje nazaj. In vedno, ko so v Butale prišli kakšni pomembneži, so bili gasilci vedno prvi zraven – načelnik z dvema mečema in gasilci s številnimi medaljami, tako, da pomembneži niso mogli verjeti vsem zaslugam, ki so jih predstavljale te medalje.

Imeli so tudi svojega zaščitnika – Svetega Cvetoslava, enako kot Sveti Florijan, pa vendarle drugače. Njemu so posvetili tudi vaško cerkev, god Svetega Cvetoslava pa so praznovali vsako leto z obilno veselico. Lani jim je zmanjkalo vina, letos pa so bili pripravljeni na vse. Ko so bili vsi že močno pod vplivom butalskega vina, je načelnik opazil, da cerkev Svetega Cvetoslava gori. Gorela je pa seveda le zaradi butalskega vina in zaradi lune, ki je močno osvetljevala cerkev. Nemočno so vpili na pomoč, da so jih še Tepanjčani slišali in se jih usmili in prišli na pomoč. Medtem pa so Butalci le dojeli, da cerkev sploh ne gori. Nato so jim le dali piti, a so se jim zraven še posmehovali, češ, da so prišli v Butale luno gasit. Tepanjčani pa jim niso ostali dolžni in so rekli, da je luna v Butalah imenitnejša, kakor tudi vse ostale stvari nasploh.

Tu so ljudje označeni kot veliki posebneži predvsem po obnašanju in načinu razmišljanja. V Butalah morajo imeti vse najboljše in najimenitnejše in bog ne daj, da bi imeli v sosednji vasi nekaj, kar v Butalah nimajo. Če se to zgodi, morajo v Butalah imeti vse to, kar prej niso imeli in pa še kaj drugega za povrh.

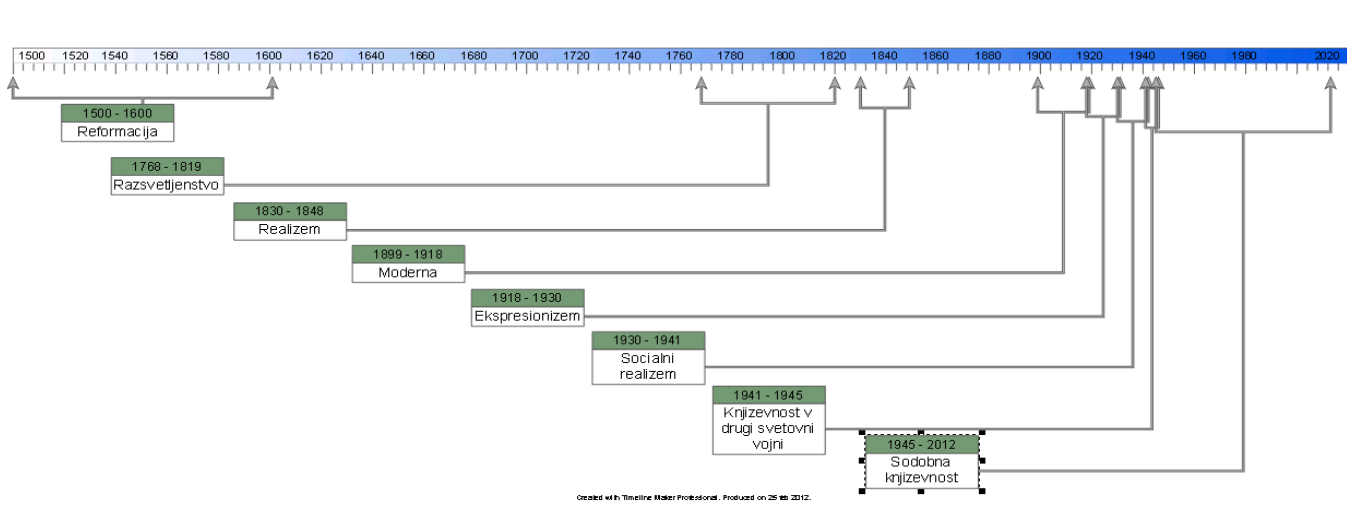
Humor se mi zdi tukaj zelo na mestu, saj se tukaj vidi in potrjuje rek, da človeška neumnost ne pozna meja. Dobro se mi zdi, da se avtor norčuje iz dejanske človeške neumnosti.

Obdobja slovenske književnosti

Časovni pregled:

- Reformacija ali protestantizem (1500-1600)
- Razsvetljenstvo (1768-1819)
- Romantika (1830-1848)
- Realizem (1848-1899)
- Moderna (1899-1918)
- Ekspresionizem (1918-1930)
- Socialni realizem (1930-1941)
- Književnost v 2 svetovni vojni (1941-1945)
- Sodobna književnost (1950-danes)

Časovni trak obdobj slovenske književnosti:

26. Reformacija ali protestantizem

Namesto izraza reformacija uporabljamo tudi poimenovanje protestantizem. Samostalnika izhajata iz glagolov reformirati in protestirati.

Reformacija, protestantizem

Reformacija je bila **veliko versko gibanje** v zahodni Evropi v 16. Stoletju. Vzpodbudile so jo različne nepravilnosti v Cerkvi. Proti njim je prvi javno nastopil nemški duhovnik **Martin Luther** (izg. Luter). Leta 1517 je objavil 95 tez proti Rimskokatoliški cerkvi in njenemu vrhovnemu poglavarju, papežu. Povod za to dejanje je bilo prodajanje odpustkov, njegova posledica pa širjenje reformacije po vsej severni Evropi.

Skupno ime za krščanske veroizpovedi, ki so se v reformaciji odcepile od Katoliške cerkve, je protestantizem. Protestanti so zahtevali, naj berejo verniki Sveto pismo v svojem maternem jeziku in da naj v maternem jeziku potekajo tudi cerkveni obredi, s posebnim poudarkom na ljudskem petju.

Odpravili so spoved, ker so menili, da duhovnik, ki je samo posrednik med Bogom in ljudmi, nima pristojnosti, da bi odpuščal grehe. Ukinili so celibat (pravilo, da se duhovnik ne sme poročiti), samostane in čaščenje svetnikov. Ker so imeli nekateri drugi verski reformatorji drugačne poglede kot Luther, je nastalo več protestantskih ločin: poleg luteranov so najbolj znani kalvinisti (po vodji Calvinu, izg. Kalvinu) in anglikanci (v Angliji).

Reformacija na Slovenskem

Na Slovenskem sta reformacijo navdušeno sprejemala meščanski in plemiški sloj, kmetje so se zanjo odločali izjemoma, z dvorom povezani plemiči in višji duhovniki pa so jo odklanjali. Za Luthrov nauk so se navdušili celo nekateri cerkveni dostojanstveniki, na primer tržaški škof Bonomo, ki je s svojimi pogledi vplival na najpomembnejšo osebnost slovenske reformacije, Primoža Trubarja.

Primož Trubar se je vpisal v narodno zgodovino in kulturo kot **pisec slovenskih knjig (Katekizem in Abecednik, 1550)** in **utemeljitelj slovenskega knjižnega jezika**, za književno delovanje pa je navdušil tudi druge protestantske izobražence, med njimi Jurija Dalmatina in Adama Bohoriča.

Jurij Dalmatin je prevedel v slovenščino celotno **Biblijo**. Natisnili so jo leta 1584 v nemškem mestu Wittenbergu. Ker je takrat avstrijska oblast tudi v slovenskih deželah protestante že preganjala, so Biblijo k nam pošiljali po skrivnih poteh, a pozneje, ko so protireformatorji zažigali protestantske knjige, so prizanesli le tej – katoliški duhovniki so jo smeli uporabljati s posebnim dovoljenjem. Tako se je lahko jezik protestantov ohranil kot temelj našega knjižnega jezika.

Adam Bohorič je v latinščini napisal prvo slovnico slovenskega jezika z naslovom **Arcticae horulae** (izg. arktice horule) ali **Zimske urice**. Tudi ta knjiga je bila natisnjena leta 1584 v Wittenbergu; avtor je z njo dokazal, da je slovenščina jezik, ki ga je mogoče znanstveno proučevati.

Reformacija torej ni pomembna le kot versko, ampak tudi kot **jezikovno in kulturno gibanje**, ki je okrepilo slovensko jezikovno, narodno in kulturno zavest na naslednje načine:

- v Protestantski cerkvi so **verski obredi** potekali v **domačem jeziku**, vanje je bilo vključeno tudi ljudsko petje;
- protestanti so si prizadevali, da bi ljudje brali Sveto pismo (Biblijo) in druga verska besedila v maternem jeziku, zato smo Slovenci dobili **prve knjige**;
- protestanti so predlagali ustanovitev **slovenskih ljudskih šol**, vendar do tega žal ni prišlo;
- besedila protestantov so utemeljila **slovenski pravopis in enotni knjižni jezik** kot podlago za pisanje zahtevnejših književnih del v poznejših obdobjih;
- **zavest o skupnosti vseh Slovencev** se je kazala v enotnem jeziku protestantskih piscev iz različnih dežel in v narodnostno obarvanih uvodnih različnih protestantskih knjig oziroma besedil, o njej pa govori tudi dejstvo, da so si stroške ob izidu Dalmatinove Biblije delili trije deželni stanovi: kranjski, štajerski in koroški;
- po zaslugi protestantskih piscev so Slovenci na kulturnem področju dohiteli druge evropske narode.

27. Razsvetljenstvo 1768-1819

Razsvetljenstvo bi lahko s filozofskega vidika opisali kot miselni tok, ki je pridobival na veljavi v obdobju med 1680 in 1780, za katerega je bila značilna vera v napredek, ki bi ga bilo mogoče doseči z razumom, bilo je tudi izrazito evropsko družbeno, filozofsko in umetniško gibanje, ki ga grobo uvrščamo v 18. Stoletje. Filozofi in drugi družbeni misleci so v tem obdobju razvili nekaj do tedaj manj poudarjenih misli in vrednot v evropskem prostoru, čeprav to ne pomeni, da teh vrednot niso poznale druge kulture. Tako so postavili temelje sodobni družbi. Njihovo mišljenje je poudarjalo materializem, večkrat so posredno ali neposredno napadali duhovščino in privilegirane družbene razrede. Stoletje staro upanje, da je družbo mogoče organizirati bolj pravično, da bo pravičnost zagotovljena za vse, ne pa le za privilegij nekaterih, je bilo videti več kakor prazne sanje ali pobožna želja ljudi. Pobožno željo za plemenitejši svet je tako v tistem času zamenjalo prepričanje, da je to mogoče doseči na podlagi moderne znanosti.

Razsvetljenski misleci so se zavzemali za:

- svobodo izražanja
- kritiko religije
- poudarjali so pomen razuma in znanosti
- zavzemali so se za progresivno družbo
- poudarjali so vrednost človeškega življenja

27.1 Razsvetljenstvo na Slovenskem:

Evropska razsvetljenska književnost je vplivala na slovensko slovstvo že v času svojega trajanja. Po koncu slovenskega razsvetljenstva je ta vpliv začasno prenehal, ker tudi naša romantika, podobno kot evropska, ni sprejela motivov, idej in oblik razsvetljenske književnosti, ampak jih je brezpogojno zavračala.

Najbolj znani razsvetljenci v Sloveniji so bili:

- baron Žiga Zois (mecen, pomagal je nadarjenim in jim plačeval šolanje),
- Valentin Vodnik (avtor prve slovenske pesniške zbirke *Pesme za pokušino* iz 1806),
- Anton Tomaž Linhart (avtor prvih dveh slovenskih komedij: *Županova Micka* in *Ta veseli dan ali Matiček se ženi*),
- Marko Pohlin (začetnik razsvetljenstva na Slovenskem in avtor slovnice *Kranjska gramatika*).

Za razsvetljenje na Slovenskem pa sta pomembna tudi takratna vladarja avstrijskih dežel, Marija Terezija in Jožef II.. Bila sta razsvetljena absolutista, ki sta vpeljala številne reforme.

28. Romantika 1830-1848

Romantika – evropska umetnostna smer v prvi polovici 19. stoletja (**1800 – 1850**), poimenuje književnost, ki je nastala iz več predromantičnih književnih pojavov. Razširila se je po vsej Evropi in kasneje tudi v ameriški književnosti.

Izraz romantika je na začetku pomenila nekaj manjvrednega, neresničnega, kar naj bi bilo značilno za roman. Kasneje je beseda dobila pozitiven prizvok in poudarjala **čustveno, notranjo lepo, melanholično in plemenito**.

Zgodovinske okoliščine :

Romantika nastane v obdobju velikih družbenih prestresov v kateri razpade **fevdalna družbena ureditev** in se uveljavi **meščanstvo**.

DOGODKI:

- meščanska revolucija v Franciji 1789
- Napoleonov vzpon in osvajanje
- Zmaga reakcije starih sil (sveta zveza ali aliansa)
- Upor dekabristov v Rusiji 1825

V novih okoliščinah je nastajala tudi nova miselnost - romantika zavrne **razsvetljsko vero kot vsemogočnost razuma** ter **klasicistično urejen in skladen svet**.

Počutje posameznika je bil razkol med idealom in resničnostjo. Zaradi razočaranja se krepijo romantične ideje.

Romantične ideje in motivi:

- osamljenost plemenitega posameznika v pritlehni družbi
- minljivost človeka v primerjavi z neminljivo naravo
- ljubezen kot največja vrednota
- hrepenenje po svobodi in upor proti nasilju

Romantični človek – znotraj bogat, poln čustev, strasti, zmožnost estetske ustvarjalnosti. Z družbo je v nenehnem sporu, ker ne ustreza romantični lepoti in jo zatira, omejuje.

Zvrsti in vrste:

Lirika – osebno izpovedna pesem. Gojila je Epsko pesništvo oz. epsko lirske pesnitve (povesti v verzih, roman v verzih)

Epika – krajše oblike pripovedi, zgodovinski roman, roman v pismih, sentimentalni roman

Dramatika – v romantiki nastajajo mešane vrste: tragikomedija, melodrama, dramska pesnitev

**France Prešeren
(1800-1849)**

Rodil se je 3. decembra 1800 v Vrbi na Gorenjskem. Osnovno šolo je obiskoval najprej v Ribnici, nato pa v Ljubljani, kjer je končal tudi gimnazijo. Kasneje je študiral na Dunaju in postal doktor prava, čeprav so domači želeli da bi bil duhovnik. Leta 1828 se je vrnil v Ljubljano. Služboval je kot odvetniški pomočnik in kar 13 let čakal na samostojno odvetniško pisarno. Dobil jo je šele 2 leti pred smrtjo v Kranju. Umrli je 8 februarja 1849.

Uvod krst pri Savici

Krst pri Savici je nacionalna zgodovinsko-epska pesnitev Franceta Prešerna, ki jo je posvetil prijatelju Matiji Čopu. Prešeren jo je objavil leta 1835 v samozaložbi pod imenom Krst pri Savici, končal pa jo je januarja naslednjega leta ter jo aprila tudi izdal v samozaložbi v 600 izvodih. Poleg sonetnega venca je to Prešernovo najbolj celovito delo.

29. Realizem 1848-1899

Realizem je literarno obdobje, ki se je začelo v Franciji okrog 1830, pri nas pa se je razširilo v drugi polovici 19. stoletja in je trajalo še v začetku 20. stoletja. Pojem realizem izhaja iz latinskega pojma *realis*, kar pomeni stvaren. V srednjem veku je bil realizem filozofska smer, v devetnajstem stoletju pa se je uveljavil kot umetnostna smer, ki je skušala podati čim bolj zvesto podobo resničnosti. Glavne značilnosti realizma v književnosti so:

- zanimanje za zunanji, stvarni svet,
- objektivni pogled na svet,
- poudarjeno razumsko dožemanje sveta in življenja,
- opazovanje in razčlenjevanje pojavov v družbenem okolju, ter odkrivanje njihovih vzrokov in posledic,

- objektivno prikazovanje vsakdanjega, tipičnega,
- družbeno in psihološko utemeljeno ravnanje oseb,
- večji delež pripovedništva(epika), manj je lirike, značilne literarne vrste:
 - o novela,
 - o roman,
- zgledovanje po živi rabi jezika v različnih okoliščinah.

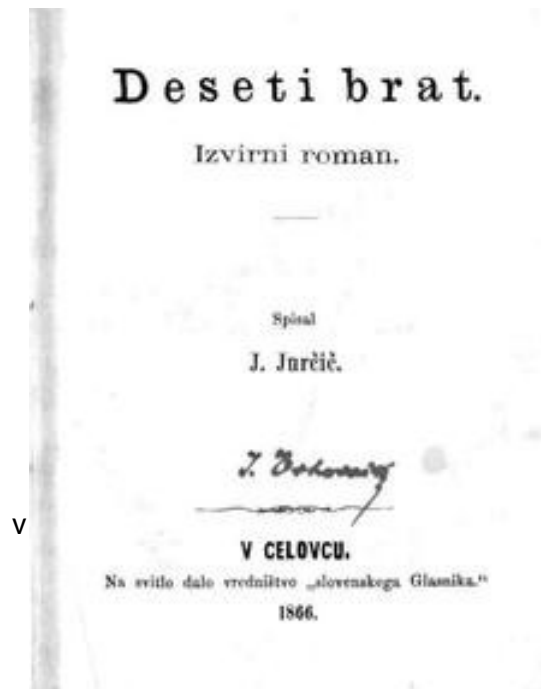
Smeri realizma

Za objektivni realizem je značilno zanimanje za družbene pojave. Objektivni realizem se je pojavil leta 1848 v Franciji, Angliji in Rusiji. Njegovi predstavniki so opisovali družbeno stvarnost in človekovo duševnost, tako, da so neodvisno in objektivno analizirali pojave in probleme. V Rusiji se je uveljavil psihološki realizem, ta pa je preučeval človeško duševnost.

29.1 Realizem na slovenskem

Na slovenskem se je realizem pojavil pozneje kot v Evropi, je bil pa v njem tudi dlje prisoten vpliv romantike, zato ga imenujemo tudi romantični realizem. Pomembni predstavniki so:

- Fran Levstik
- Fran Erjavec
- Josip Jurčič
- Simon Jenko
- Ivan Tavčar
- Simon Gregorčič
- Anton Aškerc

Naš realizem se je izrazito pojavil šele leta 1881, ko je pripovedno prozo izdal Janko Kersnik. Ta je sprva še romantično obarvana, pozneje pa v njej prevlada realizem. Predvsem je čutiti vpliv literarnega teoretika in zgodovinarja Frana Celestina, ki je priporočal, da naj pisatelji pišejo o družbeni problematiki na kmetih, trgih in mestih. Realistično je predstavil tematiko kmečkega zadolževanja in pravde, propadanje kmetij, skromno mestno življenje, ter življenje trgovcev obrtnikov in izobražencev. Z Jurčičevim romanom *Deseti brat*, smo Slovenci pridobili prvo besedilo te

vrste. Izhajali so pomembni časopisi, med drugim Ljubljanski zvon, kjer so objavljali svoja dela vsi pomembnejši ustvarjalci.

Naslovnica izvirnika romana *Deseti brat*.

30. Moderna 1899-1918

Značilnosti:

- Izraz moderna izhaja iz besede *modernus*, kar pomeni nedaven, sodoben ali sodobna.
- Začne se leta 1899, ter traja do leta 1918.
- V literaturi se je pojavila leta 1899, ko sta izšli dve pesniški zbirki: Cankarjeva *Erotika* in Župančičeva *Čaša opojnosti*.
- Moderna je razvila vse tri književne vrste: liriko, epiko, dramatiko.

V literaturi se pojavi, ko izideta Cankarjeva **Erotika** in Župančičeva **Čaša opojnosti**. Pojavijo se nove teme, motivi, izrazi, mišljenja. Zgleduje se predvsem Heineju, Prešernu in ljudskemu slovstvu. Moderna razvije vse tri književne vrste.

LIRIKA

je epigonska, izpoved je neposredna, povzame izročilo romantike, verz in ritem sta nova, jezik je zvočen in pomensko bogat, najdemo novoromantično čustvenost: pri Ketteju, Murnu, mlademu Župančiču, simbolizem in dekadenco pri starejšem Župančiču in Cankarju.

EPIKA

- pojavlja se novoromantično pripovedništvo
- pojavi se dekadenci proza in tudi simbolistična proza, a simboli niso težki, nejasni
- razpon tem in motivov je zelo obsežen
- vprašanja izseljenosti, položaja ženske, vojne, smrti, revolucije, vloge umetnosti, umetnika,...

DRAMATIKA

- se močno razvije
- prinese vse dramske zvrsti
- dramatika z Ivanom Cankarjem doseže nivo z ostalimi narodi

Predstavniki: Ivan Cankar, Fran Saleški Finžgar

ZVRSTI IN OBLIKE

črtice, novele, povesti in tudi roman

Predstavniki: Ivan Cankar (slovenska proza doseže svetoven vrh), Izidor Cankar, Fran Saleški Finžgar (Triglav, Pod svobodnim soncem), Fran Milčinski (Ptički brez gnezda), Zofka Kveder (Misterij žene, Njeno življenje), Fran Govekar (V krvi) Ksaver Meško (Mladim srcem, Ob tihih večerih)

Pisci v moderni:

Dragotin Kette (1876-1899) je uporabljal stalne pesniške oblike (sonet, gazele), vendar jih je sprostil v verzih in rimah.

Josip Murn Aleksandrov (1879-1901) je bil impresionist, eden najčistejših lirikov. Njegove pesmi so polne barve, gibanja in glasbe.

Oton Župančič (1878-1949) je položil temelje naši moderni poeziji. Po Prešernu je najpomembnejši slovenski pesnik. Prevajal je tudi dela iz angleščine, nemščine in francoščine.

Ivan Cankar (1876-1918) je dvignil slovensko pripovedno umetnost na svetovno raven. Ustvaril je slovensko pripovedno dramo. Po Prešernu je največji besedni umetnik in hkrati najpomembnejši pripovednik in dramatik. V pripovedih je upodobil najrazličnejše plasti našega ljudstva in njegovo težko življenje.

Sopotnika moderne sta Fran Milčinski (*Butalci*) in Fran Saleški Finžgar (*Pod svobodnim soncem*).

Obdobje slovenske moderne je poleg romantičnega, ki je dalo Prešerna, najpomembnejša doba slovenskega slovstva. Literarna ustvarjalnost se je v nji razmahnila tako po obsegu in zvrsteh kot po vrednotah. V obsežnem Cankarjevem pripovedništvu so povest, roman, novela in črtica dosegli najvišjo umetniško raven.

- **Gospod stotnik:**

Je med prvimi črticami v zbirki *Podobe iz sanj*. Je temačno obarvana, impresionistično zaznamovana. Tematsko je vezana na doživljanje in obsojanje grozot vojne. Je ogledalo težkih dni.

Zaradi vsebnosti fabule, zapleta, vrha in razpleta sodi med tradicionalno oblikovane črtice. Motivi so vojna, podoba matere, osebna krivda, groza pred trpljenjem in smrtjo. Dogodek meji na resničnost, Cankar gleda skozi umazano okno (slike ne vidi dobro), sam pomen pa pred cenzuro varuje tudi naslov zbirke *Podobe iz sanj*, ki ne prikazujejo nujno resničnega stanja – sanje so senca prave resnice. Ko Cankar prvič predstavi stotnika, še ne vemo, da gre za simbol, temveč ga imamo za običajno osebo. Na simbol pa da slutiti to, da Cankar spočetka ni videl njegovega obraza – to vidi šele na koncu.

31. Ekspresionizem 1918-1930

Ekspresionizem je umetniška smer, ki se je razvila v Nemčiji pred prvo svetovno vojno.

Poimenovanje izvira iz francoske besede »expression«, kar pomeni iztis, izraz. Ekspresionizem spada med umetnostne smeri, ki jih s skupnim izrazom imenujemo modernizem. Kot nasprotje impresionizmu se je najprej pojavil v slikarstvu, potem pa v besedni umetnosti. Vzroki za njegov nastanek so bili družbenopolitični. Že priprave na prvo svetovno vojno so v človeku vzbujale

strah in grozo, med vojno sta se seveda obe občutji stopnjevali, po njej pa sta ostali kot nekakšna usedlina v zavesti ljudi.

Vzroki za nastanek ekspresionizma:

- bližajoča se vojna v Evropi
- v svetu se pojavijo kaos, zmeda, nesoglasje
- človek čuti notranjo stisko, tesnobo, bolečino, osamljenost, ogroženost, strah

O čem so ekspresionisti pisali...

Ekspresionisti so pisali o stiski človeka v izkoriščevalskem, nemoralnem svetu in iskali rešitev iz mrtve civilizacije. Njihovo ustvarjanje je zahajalo iz odpora proti meščanski kapitalistični družbi, bilo je nekakšen krik po rešitvi, p očiščenem in prerojenem novem človeku. Družbenokritična oziroma socialna smer ekspresionizma je videla rešitev v revoluciji in spremembi družbenih razmer, religiozna pa v veri, pri Bogu.

Z vsem tem so povezane še naslednje značilnosti smeri:

- Poudarjanje mističnega, notranjega bistva;
- Teme osamljenosti, smrti, usode, človečnosti, pravičnosti, svobode, stiske, razklanosti;
- Videnje prihodnosti (vizija);
- Neurejen ritem, ponavljanje kot ritmotvorno sredstvo;
- Samostalniško izražanje, barvna metaforika (ostre, kontrastne barve, ki postajajo simboli, na primer rdeča, črna, zlata);
- Raztrgani stavki, verzi, razbiti na zvočne prvine, izpostavljanje posameznih besed.

Kje je bil izrazito prikazano

Ekspresionizem je bil izrazit v liriki, manj v dramatik, pojavil se je v redkih črticah in novelah, v daljši pripovedni prozi pa zaradi svoje lirično-dramatične usmerjenosti ni bil izrazit.

Ekspresionizem na Slovenskem

Trajal je od leta 1918 do leta 1930. Slovenski ekspresionizem je dosegel svoj vrh sredi dvajsetih let 20. Stoletja. V njem so še vidni sledovi moderne, zlasti simbolizma, poudarjeno pa je predvsem kolektivno, socialno doživljanje. Razvili sta se socialna in religiozna smer, poseben pojav pa je bil kozmični ekspresionizem pesnika Mirana Jarca, ki je izpovedoval človekovo nemoč ob soočanju s skrivnostnim kozmosom (vesoljem). V socialnem ekspresionizmu je prevladovala lirika, njen vrhunec predstavlja pesništvo Srečka Kosovele. Socialno ekspresionistične pesmi je pisal tudi Tone Seliškar, pozneje bolj znan kot realistični pripovednik. Religiozni ekspresionizem je značilen za pripovedništvo Ivana Preglja, s tem da se v njegovih besedilih pojavljajo tudi prvine realizma, nove romantike in celo dekadence.

Najpomembnejši predstavniki slovenskega ekspresionizma v liriki so:

Pesniki: Srečko Kosovel, France Balantič, Božo Vodušek, Miran Jarc

Pripovedniki: Ivan Pregelj

Dramatiki: Slavko Grum

Ekstaza smrti

Pesem ekstaza smrti je značilno besedilo slovenskega socialnega ekspresionizma. Prvič je bila objavljena leta 1925 v Ljubljanskem zvonu.

Vsebina:

Pesem prikazuje smrt Zahodne Evrope. Razpoloženje v pesmi je pesimistično, grozljivo in se stopnjuje. Prikazana je skrajna stiska bivanja. Tisočkrat mrtvi evropski človek je človek s krivdo, nemoralen človek. Pripada evropski družbi v začetku 20. stoletja, je predstavnik zahodnoevropskega krivičnega kapitalističnega družbenega reda. Njegov propad je neizogiben. Šele

iz razvalin propada se bo lahko rodil etično čist človek. Pesem je en sam krik po rešitvi.

Oznaka:

Pesem je ekspresionistična. Ekspresionistična ideja se odraža v podobi sveta; ta je krivičen in kaotičen, krivica in kaos pa povzročata stisko, iz katere se je mogoče rešiti s smrtjo. Krivični in nemoralni evropski človek mora umreti. Temelj nove civilizacije bo novi, očiščeni in dobri človek (ki naj se rodi iz revolucije).

Kaj pesem izraža

Besedilo izraža posebno videnje oziroma vizijo: po pesniških podobah lahko sklepamo, da gre za konec zahodnoevropskega kapitalističnega reda. To nam potrjuje tudi naslednje dejstvo iz Kosovelovega življenja. Malo pred smrtjo je imel pesnik predavanje na literarnem večeru v Zagorju. Naslov predavanja je bil Umetnost in proletarec, Kosovel pa je v njem med drugim povedal »Ako govorimo o propadu Evrope, mislimo na propad razpadajočega kapitalizma, ki sicer še skuša z vsemi sredstvi kraljevati Evropi, ki pa bo kakor vsaka krivica moral tekom let propasti. Tako je tudi razumeti pesem Ekstaza smrti.«

Jezik in slog

Jezik in slog sta ekspresionistična; prvine, ki izražajo skrajno čustvenost, so:

- Vzkliki (o, joj, ah);
- Izpostavljeni pomen besed in besednih zvez (žgoče morje, tisočkrat mrtvi evropski človek);
- Pretiravanje, skrajnosti (vse je ekstaza, tisočkrat mrtvi evropski človek);
- Stopnjevanje (dokler ne padeva jaz in ti, dokler ne pademo jaz in vsi);
- Ponavljanje (lepa, o lepa) zlasti refren (vse je ekstaza, ekstaza smrti);
- Premori in zamolki

Značilnosti:

Ekspresionisti izhajajo iz spoznanja, da je življenje po krivdi meščanstva zašlo v popolno zmedo, kaos. Ta zmeda grozi civilizaciji, da bo človeka popolnoma razčlovečila. Ekspresionisti so proti romantičnim težnjam, naturalizmu in impresionizmu. Ekspresionisti predmetni svet razstavljajo na kose in ga potem ponovno sestavljajo v kaotično podobo.

Najpogostejši motivi so: smrt, trpljenje, vojna, samota, osamljenost, želja po svobodi, pravičnost, ljubezen...

Ekspresionizem je najbolje zaživel v poeziji, liriki, ki da osnovne poteze ekspresionizmu. Glavne ideje, ki jih ekspresionizem izraža preko lirike: človekov strah, osamljenost, človek je razdvojen, protestira proti vojni, kliče po revoluciji, odrešitvi, novem človeku in novi družbi. Vizija ekspresionistov je, da gre na eni strani za propadanje vesoljnega sveta – smrt, na drugi strani pa kot posledica, iz ruševin nastane nov človek in nova družba. Nova družba pa temelji na poštenosti, bratstvu, humanosti in iskanju človekovega bistva in boga.

Metaforika: Zunanji pojavi postanejo izrazni znaki za duhovna stanja (motiv oceana človeštvo, metafora za družbo, civilizacijo; motiv podgan ostudnost; motiv poti skozi noč groza).

Ritem je zelo rezek, odsekan, zasopel. Jezik je tak, da so stavki razbiti, kratki, polno je vzklikov. Prevladuje črna barva, ki prikazuje trpljenje, razpadanje, smrt.

Najpomembnejši predstavniki slovenskega ekspresionizma v liriki so:

- ❖ Srečko Kosovel
- ❖ Tone Seliškar
- ❖ France Balantič

Predstavniki proze:

- ❖ Ivan Pregelj najpomembnejši ekspresionistični pisatelj po Cankarju
- ❖ Slavko Grum dramatika

Srečko Kosovel (1904-1926)

Rojen je bil v Sežani. Kasneje se preselijo v Tomaj. Družina je zelo katoliško osveščena. Kosovel je študiral slavistiko, romanistiko in filozofijo. Kmalu zboli in umre zaradi meningitisa pri 22ih letih. Po 1.sv. vojni je na strani levice. To so bili slovenski demokrati. Bil je zelo kritičen do slovenske družbe. Pravi, da so Slovenci zlagani in neetični. Slovensko družbo naj bi rešilo delavstvo.

Ko je Kosovel še živel, je pripravljala pesniško zbirko, ki naj bi nosila naslov Zlati čoln, vendar ne dočaka njene izdaje. Ta izide leta 1927, leto po njegovi smrti. Leta 1967 pa izide pesniška zbirka Integrali, v kateri so konstruktivistične pesmi.

V Kosovelovem pesniškem ustvarjanju ločimo tri faze:

❖ impresionizem

Tu gre za drobne vtise, čustva, razpoloženja. Primer je pesem Slutnja. V tej pesmi niza vtise. Velja za najčistejšo slovensko impresionistično pesem. Gre za nominalni ali telegrafski slog, ko se pojavljajo predvsem samostalniške in predložne zveze.

1. kitica → zražena je osamljenost, odtujenost. Prisotne so novoromantične prvine, ker se noter pojavljajo besede podrtija, polje.
2. kitica → Okno svetlo zaznamuje varnost, zavetje, mir, srečo, toplino. Če luči ne bi bilo, bi bil Kosovel brez doma, to predstavlja smrt.
3. kitica → Izražena je notranja stiska, zato gre tu za ekspresionistične prvine.

❖ ekspresionizem

V tem obdobju Kosovel dokončno izgubi vero v urejenost sveta, ker v svetu vidi same krivice. Najbolj znana je pesem Ekstaza smrti. Ekstaza je zamaknjenost, odtujenost. Ekstaza smrti je čutenje smrti.

Ekspresivne podobe: kupole bele, žgoče, rdeče morje, zlati stolpi, tisočkrat motivi evropski človek, kakor razkošna kraljica v zlatu, krsto temnih stoletij, iz večernega oblaka lije kri v moje trudno srce, pijemo kri iz večernih sladkih oblakov, komaj rojen, že goriš v ognju večera, vode ni, da bi opral... zeleni jutranji prirodi = človek je neetičen, ni vode, ki bi oprala človekovo krivdo.

6. kitica → boji se, da bi sonce uničilo zeleno pokrajino

7. kitica → vse je uničeno, ni rešitve. Vse mora propasti, svet mora propasti, da bo lahko nastal nov svet in nov etičen, moralni evropski človek.

Za situacijo krivi zahodnoevropsko civilizacijo. Gre za uničenje, utrujenost evropske civilizacije, za občutenje katastrofe, kaosa. Vzdušje je mračno, grozljivo, moreče.

Gre za klic razbolele duševnosti, gre za vizijo odrešenja. Metafore so grozljive, strašne, nenavadne. Verz je svoboden. Zaradi vsega tega je pesem ekspresionistična.

❖ konstruktivizem

Taka pesem je Pesem št. X. To je literarni slog, kjer gre za pesniške konstrukcije, ki jih je Kosovel imenoval konsi. Te pesmi so zbrane v pesniški zbirki Integrali. Anton Ocvirk, ki je uredil to pesniško zbirko, je imenoval konse integrali. Pesniška zbirka izide leta 1967. Gre za montaže, lepljenke. Skupaj lepi, montira, pozamezne časopisne članke, matematične znake, enačbe, kemijske formule, naslove iz časopisov, politična gesla, citate iz priročnikov, zakone. Kosovel se odziva na aktualno družbeno stanje. V svojih pesmih kritizira položaj umetnika, družbo, lažno moralo, kapitalizem in otopelost človekove zavesti.

Slog pesmi:

- ❖ svoboden verz
- ❖ ritem je raztrgan, razklan
- ❖ besede so razstavljene na posamezne glasove
- ❖ geometrične slike (npr. Sferično zrcalo)

32. Socialni realizem 1930-1941

Socialen pomeni družaben, zato je socialni realizem zvrst, ki ga zanima predvsem človekov položaj v družbi. Socialni realisti menijo, da je človekovo osebno življenje odvisno od družbenih razmer, zato si mora vsak človek izboriti svoje mesto v družbi med pripadniki istega razreda. Pogoj za pravičnejši družbeni red je po njihovem mnenju revolucija delavskih in kmečko-proletarskih množic .

Ker gre za vrsto realizma so značilnosti podobne realizmu. Avtorji pišejo stvarno in objektivno. Njihovo pisanje pa je tudi analitično, to pomeni, da opazujejo in razčlenjujejo tipične družbene pojave, odkrivajo vzroke zanje in prikazujejo posledice. Ta zvrst realizma se po Evropi ni razvila tako kot na slovenskem.

32.1 Socialni realizem na slovenskem

Socialni realizem se je pri nas začel pojavljati že v prvih desetletjih 20. stoletja, uveljavil pa se je po letu 1930. Avtorji so ustvarjali predvsem pripovedništvo in dramatiko pa tudi liriko.

Pripovedništvo

Prevladala sta roman in novela, ki sta iz realizma ohranila podrobne opise oseb in dogodkov, vendar sta namesto osebnega v ospredje postavila družinsko in družabno življenje(skupnost in

posameznika). Osebnostno življenje je bilo vedno povezano z družbenimi razmerami. Največja mojstra sta bila Lovro Kuhar – Prežihov Voranc in Miško Kranjec, ostali pomembni avtorji pa so:

- o France Bevk,
- o Ivan Potrč,
- o Anton Ingolič,
- o Ciril Kosmač

Dramatika

Podobno kot velja za pripovedniško prozo je tudi z dramatikom, le da je ta še močneje poudarjala analizo družbenega dogajanja, torej se ukvarjala z odkrivanjem vzrokov in prikazovanjem posledic dejanj. Najpomembnejši predstavniki so:

- o Bratko Kreft,
- o Ferdo Kozak,
- o Ivan Potrč

Lirika

Tudi v liriki je opazna odvisnost posameznikovega življenja od življenja družbe. Uporabljali so preprostejši slog, urejen ritem, stalne kitice in lažje razumljive metafore, saj so želeli biti čim razumljivejši, da bi jih lahko razumelo čim več ljudi.

Najpomembnejša predstavnika Lirike:

- o Tone Seliškar
- o Mile Klopčič

Miško Kranjec

Miško Kranjec se je rodil 15.9.1908 v Veliki Polani pri Lendavi. Rasel je v revnih razmerah, ker pa je bil zelo nadarjen, so mu učitelji omogočili, da je šel v ljubljansko gimnazijo. Tu se je kmalu priključil revolucionarni mladini. Po končani gimnaziji je študiral slavistiko, vendar študija ni dokončal. Naselil se je doma in se popolnoma posvetil pisateljevanju. Bil je urednik naprednih časopisov, ki so izhajali v Prekmurju, in je v letih 1934 do 1935 urejal glasilo Komunistična partija Slovenije Ljudsko pravico, ki je tedaj izhajala v Lendavi. Leta 1944 je odšel v partizane. Po vojni pa je opravljal uredniške vloge.

Pisateljevo delo obsegajo novele, povesti in romani, ki pripovedujejo o Prekmurju. In prav prekmurske značajske posebnosti, sublimirane v Kranjčev jezik in slog, so prispevale k impresivni prepoznavnosti njegove literature. Kranjec je eden naših večjih pisateljev, saj je

napisal več kot 50 knjig. Pisatelj je vnesel v knjižno slovenščino nekaj prekmurskih izrazov, ki dajejo njegovemu jeziku sočnost in barvitost.

Umrli je 8.6.1983 v Ljubljani.

Režonja na svojem - Obnova

Režonja se je po štirih letih vrnil s prve svetovne vojne. Upal je, da bo življenje siromakov zdaj boljše. Bili so namreč tako revni, da še za hrano niso imeli. Sanjal je o zemlji, ki jo je obljubljal Franc Jožef. Tedaj pa pride na obisk njegov sosed Bergmann, po rodu Žid. Začel je razlagati, kako je prišel v to vas in ni imel ničesar, sedaj pa ima denar, trgovino, hlev in živino, toda sedaj mu hočejo vse pobrati. Zato se je odločil, da bo vse prodal, denar pa skril. Režonja pa je videl, kam je Žid skril denar. Vzel je zabojček in ga skril v votlo deblo drevesa v gozdu nad hišo. Po dveh letih je Režonja že pozabil na vojno, toda stradali niso ta čas, kaj dosti pa tudi niso kupovali, ker bi jih lahko odkrili. V deželi pa so ravno delili grofovsko zemljo. Režonja se je zagrebel in dobil šest oralov zemlje. Jeseni se je Režonja odločil seči v zabojček in si kupiti svoje brane, plug in kol. Vsake toliko časa ga je zapekla vest zaradi kraje denarja, tako da je moral iskati opravičilo za to dejanje. Triindvajsetega leta se je Katica, njegova starejša hči odločila da se poroči. Čez čas se je Režonja odločil, da bo sezidal tako domačijo kot je ni v celi vasi. In res je napravil opeko, najel zidarje in čez nekaj mesecev je bila hiša gotova. Otroci so se začeli ženiti in kmalu so ostali samo Režonja, Geda, zet in najmlajša. Zaradi starosti so začeli Režonjo izpodrivati, nič več mu niso pustili delati, saj so mislili, da mu je težko. Ker pa je Režonja v delu užival je spet segel v zabojček ter si na skrivaj kupil oral najlepše zemlje. Ta oral je obdeloval tako skrbno kot še nobenega. Toda nekega dne ga je zadela kap in ohromel je po eni strani. Ko je na vozičku Režonja počasi umiral ga je obiskal Bergmann, kateremu še vedno ni dal miru tisti zabojček. Toda Režonja svoje kraje ni priznal in tako skrivnost odnesel v grob.

Režonjev odnos do zemlje:

Režonja zemljo ljubi ne le zaradi tega, kar mu daje, ampak je do nje razvil takšno navezanost, kot bi pravzaprav moral ljubiti svojo ženo. Režonja namreč začne s pridobitvijo zemlje zanemarjati osnovne medčloveške odnose v družini; emocionalno in tudi družabno življenje mu začne nadomeščati slo po »črni, mastni prsti«. Ta sla sicer ne povzroči tragičnih posledic, razen manjšega razdora v družini, je pa tako močna duševna zasvojenost, da Režonji zameji svet: zunaj zemlje zanj ne obstaja ničesar pomembnega več.

Režonjev odnos do družine:

Doma in družino, katero oskrbuje na zelo nepravilen način. Do le te ima zelo slab odnos, saj jo kar nekajkrat zmerja. Družina mu ni primarna vrednost – pač pa zemljo predstavlja pod njo.

Mali človek:

Mali človek izhaja iz nižjega revnega sloja družbe, ponavadi najemnik, sezonski delavec.

33. Književnost v 2. Svetovni vojni 1941-1945

Ker je v Sloveniji Osvobodilna fronta razglasila kulturni molk (bojkot vseh kulturnih dejavnosti, ki jih je organiziral ali dovolil okupator), se je literarno delovanje zmanjšalo, vendar ni zamrlo, zaznamovale pa so ga izjemne vojne okoliščine. Številne dejavnosti ustvarjalcev, ki so podpirali OF so bile ilegalne. V Ljubljani je oddajal radio Kričič, izhajati pa je začelo tudi glasilo slovenski poročevalec, pozneje so v Ljubljani tiskali še druga glasila, ki so bila prepovedana s strani okupatorja. V teh tiskarnah so med vojno izhajale celo pesniške zbirke.

Književnost je bila namenjena širšemu krogu ljudi, saj je opravljala vlogo narodnega in uporniškega ozaveščanja. Bila je razumljiva in dostopna, nezahtevna in preprosta. Prevladovala je lirika, saj je bila za takojšnje učinkovanje najprimernejša. V pripovedništvu so se uveljavila kratka besedila, na primer novele, črtice in literarni dnevniški zapiski. Posebna oblika kulture je bilo partizansko gledališče, kjer so predvsem s skeči smešili okupatorja.

Pomembni partizanski književni ustvarjalci so bili:

- o Karel Destovnik – Kajuh,
- o Matej Bor,
- o Tone Seliškar

V partizanskih glasilih je svoja dela predstavljal Oton Župančič, svoja dela pa je začel pisati tudi Ivan Minatti. Književnost je nastajala tudi med domobranci. Njen predstavnik je bil France Balantič.

O dogajanju med vojno so govorila povojna besedila oz. spominske proze.

Karel Destovnik – Kajuh

Kajuh se je rodil kot prvi otrok Marije Vasle in Jožeta Destovnika. Vzdevek Kajuh je dobil po kraju, kjer se je nahajala rojstna hiša njegovega deda, v Skornem pri Šoštanju.

Po končanem petem razredu osnovne šole se je leta 1933 vpisal na gimnazijo v Celju. Leta 1934 je postal član SKOJ-a. V šestem razredu so ga izključili zaradi »sodelovanja pri širjenju komunističnih idej«. V začetku leta 1941 so ga internirali v taborišču Ivanjica v Srbijo. Že od 6. aprila 1941, ko je Tretji rajh napadel tedanjo Jugoslavijo, se je Kajuh kot prostovoljec vključil v obrambo domovine. Septembra, 1941 pa je odšel v Ljubljano, kjer se je pridružil **NOB**.

Pesniti je pričel v obdobju 2. svetovne vojne. Svoje prve pesmi je začel objavljati v glasilu *Slovenska mladina* in kmalu postal njen prvi pesnik. Tako je v tem glasilu objavil nekaj

svojih najboljših predvojnih pesmi s socialno, politično-aktualno in ljubezensko tematiko. Prva tiskana izdaja njegovih del je izšla pod Klopčičevim uredništvom v Ljubljani leta 1945.

Avgusta, 1943 je Kajuh iz Ljubljane odšel k slovenskim partizanom, kjer je postal vodja kulturniške skupine XIV. udarne divizije NOV in PO. Divizija je 6. januarja 1944 odšla iz Bele krajine prek Hrvaške na Štajersko, kamor je prišla 6. februarja. Tu jo je dočkala težka nemška ofenziva na Paški Kozjak in ostra zima. Kulturniška skupina XIV. divizije, ki je 21. in 22. februarja izgubila kiparja Belača in skladatelja Marolta-Špika, avtorja *Pesmi XIV. divizije* na Kajuhovo besedilo, se je namestila v Žlebniku. Zvečer je hišo iznenada napadla nemška patrulja. Kajuh je bil ob prvih strelah mrtev.

34. Sodobna književnost 1950-danes

V drugi polovici 20. stoletja so se pojavile Eksistencialistična književnost, dramatika absurda in konkretna poezija.

Eksistencialistična književnost se je razvila na podlagi filozofije eksistencializma. Izhajala je iz pojma da je človek vržen v nesmiseln svet, kjer mora najti bistvo življenja.

Dramatika absurda prikazuje namesto logično urejenega gibanja gibanje v krogu, namesto smiselnega dialoga pa govoričenje.

Konkretna poezija povezuje besedni del književnega dela z zvočnostjo in likovnostjo.

34.1 Slovenska sodobna književnost

V prvih povojnih letih je bila slovenska književnost močno družbeno usmerjena. V njej so bili izraziti vplivi evropske eksistencialistične književnosti in književnosti absurda. Modernizmu je v šestdesetih in sedemdesetih sledil postmodernizem, umetnostna smer, ki je nasprotovala skrajnemu modernizmu: združuje modernizem in tradicionalno književnost, v umetnostna besedila pa vključuje tudi neumetnostna besedila. V skladu s to značilnostjo so se razvijale vse književne zvrsti.

Družbeno poeziji prvih povojnih let je v petdesetih letih sledila intimna lirika ali poezija intimizma. Osrednja tema je človeška osamljenost v sodobnem svetu, slogovno je tradicionalna.

Osrednje delo te smeri so pesmi štirih, ki so jo napisali:

- o Tone Pavček,
- o Janez Menart,
- o Kajetan Kovič,
- o Ciril Zlobec

Intimistično je tudi pesništvo Lojzeta Krakarja, Ivana Minattija, Lili Novy, Ade Škerl in drugih. V šestdesetih letih je nastajala poezija absurda. Prikazovala je razčlovečen svet, poln bolečine, groze in nesmisla, vendar ne v osebni izpovedi, temveč z podobami stvarnega in nestvarnega sveta. Nekateri avtorji so dopuščali ustaljeno skladnjo, uporabljali so nelogične besedne zveze in svobodni verz. Pomembni predstavniki absurda so:

- o Gregor Strniša,
- o Dane Zajc,
- o Venko Taufer,
- o Svetlana Makarovič

V sedemdesetih se je v lirskem pesništvu pojavil modernizem. Slogovno je bil še svobodnejši kot absurd, uvajal je igre besed, nenavadne besedne zveze in jezikovne domislice. Namerno je kršil jezikovna pravila. Predstavniki so:

- o Tomaž Šalamun,
- o Franci Zagoričnik,
- o Niko Grafenauer

V osemdesetih so Slovenski avtorji ustvarjali pod vplivom zahodnoevropske književnosti, pripovedovali pa so tako o sodobnem družbenem dogajanju kot o problemih posameznikovega bivanja.

Za dramatiko velja podobno kot za pripovedno prozo. V prvih povojnih letih so prikazovali posameznika v aktualnih družbenih razmerah. Mlajši rod je v petdesetih pod vplivom dramatike absurda ustvaril nov književni slog.

Najpomembnejši dramatiki so bili:

- o Dominik Smole
- o Peter Božič
- o Dane Zajc
- o Gregor Strniša

Mlajši slovenski dramatiki prikazujejo krizo sodobnega človeka, njegovo razčlovečenost in druge probleme, povezane z družbo in stvarnostjo, v kateri živi. Med širšim krogom občinstva so priljubljene komedije Toneta Partljiča, ki se odzivajo na različne dogodke bližnje zgodovine in sodobnega življenja.

34.2 Ivan Minatti – Nekoga moraš imeti rad

Nekoga moraš imeti rad,
pa čeprav trave, reko, drevo ali kamen,
nekomu moraš nasloniti roko na ramo,
da se, lačna, nasiti bližine,
nekomu moraš, moraš,
to je kot kruh, kot požirek vode,
moraš dati svoje bele oblake,
svoje drzne ptice sanj,
svoje plašne ptice nemoči
- nekje vendar mora biti zanje
gnezdno miru in nežnosti -,
nekoga moraš imeti rad,
pa čeprav trave, reko, drevo ali kamen
ker drevesa in trave vedo za samoto
- kajti koraki vselej odidejo dalje,
pa čeprav se za hip ustavijo -,
ker reka ve za žalost
- če se le nagne nad svojo globino -,
ker kamen pozna bolečino
- koliko težkih nog
je že šlo čez njegovo nemo srce -,
nekoga moraš imeti rad,
nekoga moraš imeti rad,
z nekom moraš v korak,
v isto sled -
o trave, reka, kamen, drevo,
molčeči spremljevalci samotnežev in čudakov,
dobra, velika bitja,
ki spregovore samo,
kadar umolknejo ljudje.

Sporočilo pesmi »Nekoga moraš imeti rad:

Nekoga moraš imeti rad, da se ob njem potolažiš, si v njegovi bližini in mu zaupaš. Trava, reka, kamen, drevo vedo, kaj je samota, in so, kot pravi Minatti, molčeči spremljevalci samotarjev in čudakov.

34.3 Tone Pavček: Pesem o zvezdah

Vsak človek je zase svet,
čuden, svetel in lep
kot zvezda na nebu ...

Vsak tiho zori,
počasi in z leti,
a kamor že greš, vse poti
je treba na novo začeti.

Tako živimo ljudje.
Vsak zase krmari k pogrebu.
Svetloba samo
nas druži kot zvezde na nebu.

A včasih so daleč poti,
da roka v roko ne seže,
a včasih preblizu so si,
da z nohti lahko
srce kdo doseže ...

Od tega menda
človek umre,
od tega z neba
se zvezda ospe.

Sporočilo pesmi »Pesem o zvezdah«:

Vsak človek na Zemlji je lep, čuden in svet zase, podoben zvezdi na nebu ali kot zvezda neba. Zvezda je v poeziji simbol sreče, smisla in optimizma. Prav tako je človek nekaj posebnega, smiselnega in lepega.

35. Jezik in sporazumevanje

35.1 Socialne zvrsti slovenskega jezika

- **Knjižnji zborni:** naučimo se ga v šoli z branjem in deloma tudi s poslušanjem radia in televizije, uporablja pa se predvsem v knjigah in učbenikih, pri govorjenju pa tedaj, kadar recitiramo ali govorimo na skrbno pripravljenih nastopih.
- **Knjižnji pogovorni jezik:** tvorjenje besedila poteka v navzočnosti naslovnika, npr. intervjuji in okrogle mize na radiu, televiziji, razpravljanje na sejah, predavanja v manjšem krogu. Je nekoliko bolj splošen kot zborni, uporabljamo ga pri prostem govoru.
- **Narečja:** se govorijo na veliko manjših področjih. Ljudski pregovor pravi: vsaka vas ima svoj glas. Narečja so nastala v srednjem veku zaradi slabih stikov med prebivalci. Narečno govorimo predvsem v domačem okolju. Pri nas poznamo sedem velikih narečnih skupin (gorenjska, dolenska, primorska, rovtarska, koroška, štajerska, panonska) in po razvrstitvah slovenskega dialektologa in jezikoslovca Frana Ramovša (v knjigi Dialekti) preko štirideset narečij in izrazitejših govorov. Vsako narečje v širšo enoto družijo podoben slušni vtis, sicer se pa med seboj lahko tudi precej ločijo. Slovenski jezik je v narečnem pogledu in glede na zapleteni razvoj morebiti zanimivejši kot marsikak večji slovanski jezik. To stanje je rezultat tisočletnega zgodovinskega razvoja, ki so ga usmerjali in določali mnogi notranji in zunanji dejavniki, od katerih nekatere samo slutimo. Zdi se, da je eden najpomembnejših bila že sama naselitev slovenske zemlje, verjetno z dveh strani in nemara tudi z različnimi slovenskimi plemeni. V tej dvojnosti naseljevanja je morda bila klica najstarejše narečne členitve slovenskega jezika, ki pa se je jasno izrazila šele v 12. in 13. stoletju.

- **Interesne govorice:** v njih se govorne prvine hitro menjavajo, podvržene so improvizaciji in niso trajne.
Ločimo naslednje:
- **Sleng:** Posebna govorica kake skupine ljudi, zlasti mladine. Značilno je nenavadno izražanje. Pogosto je izmišljanje novih poimenovanj (npr. izraz za dekle: frača, mačka, mrha, misica).
- **Žargon:** Interesna govorica strokovne zvrsti, z neuradnim, a zelo enournim izrazjem. Uporabljajo jo pripadniki številnih poklicev in drugih interesnih skupin (npr. izraz za injekcijsko iglo: šprica).
- **Argo:** Je interesna govorica skrivnih združb ter je slabo razumljiva ali celo nerazumljiva zunaj interesne skupine, ki jo je izoblikovala. Pripadnike določene interesne skupine povezuje in jih loči od drugih, ki tega jezika ne razumejo.

35.2 Sporazumevanje

- **Jezikovno in nejezikovno:** Rečeno tudi besedno in nebesedno. Pri besednem poznamo govorca in poslušalca, pri nebesednem pa bralca in pisca. Ponavadi se ta dva načina sporazumevanja dopolnjujeta.
- **Sporočevalec:** Sporočevalec sporoča z natanko določenim ciljem: želi pri naslovniku nekaj doseči. Svoj namen lahko izrazi na dva načina:
-Posredno: uporabi jezikovne prvine katerih naslovnik ne pričakuje in ga nekako zapelje. Če je naslovnik varen takih prvin mu razumevanje ne deluje težav
-Neposredno: lahko ga izrazi z glagolom ali samostalnikom oz pridevnikom iz tega glagola, lahko pa tudi z nekaterimi slovničnimi in glasovnimi prvinami.
- **Prenosnik:** Slušni prenosnik: V slovenskem jeziku je 29 glasnikov, glasov ki v okvirju besed razločujejo pomen. Glasniki so najmanjše enote v jeziku.

35.3 Vrste besedil

- **NEUMETNOSTNO BESEDILO:** govori o resničnem svetu, podatki so preverljivi, ima praktičen pomen, lepotna vloga besedila je podrejena drugim vlogam v besedilu.

- **UMETNOSTNO BESEDILO:** govori o domišlijskem svetu, podatki največkrat niso preverljivi, večinoma nima praktičnega namena, v besedilu je zelo pomembna lepota vloga besedila, ustvarja domišlijski svet.
- **GOVORJENA IN ZAPISANA BESEDILA:** sporočevalec pošilja naslovniku besedila po slušnih ali po vidnem prenosniku, torej v ustni ali govorni in pisni ali zapisani obliki. Govorjena oblika: glasovi, zvočne prvine, mašila.. Zapisana oblika: črke, ločila, pisna znamenja, zgradba stavkov, izbira besed. Za govorna besedila je značilna spontanost. Za zapisano besedilo je značilno, da je napisano v knjižnem jeziku, pravopisna pravila, skrbnejše oblikovanje besedila.
- **ENOGOVORNA IN DVOGOVORNA BESEDILA:** glede na to, ali sporočevalec pričakuje naslovnikov odziv ali ne oziroma se sam odziva na kakšno besedilo, so besedila enogovorna ali dvogovorna. ? Enogovorno besedilo ne pričakuje, ne predvideva neposrednega odziva naglavnika, medtem ko tvorec dvogovornega besedila naslovnika poziva k odzivu. ?Kriterij: spodbujanje naslovnika k odzivu. Enogovorna besedila ne spodbujajo, niso pobudna ali odzivna. Dvogovorna besedila spodbujajo naslovnika k odzivu, delimo jih na pobudna in odzivna.
- **SUBJEKTIVNA BESEDILA:** sporočevalec se razodeva, med opisovanjem izraža svoje mnenje. V njih izraža sebe, svoja čustva, svoje osebno razmerje do ubesediteljenega in do naslovnika.
- **OBJEKTIVNA BESEDILA:** Sporočevalec podaja le stvarne in preverljive podatke o stvari ki jo opisuje, brez osebnega razmerja do nje. Objektivna so zlasti strokovna besedila, v njih se pisec čim manj razodeva.
- **JAVNA BESEDILA:** So tista besedila, ki jih sporočevalec ne tvori za posameznika, temveč za množico ljudi, javnost. Besedila so objavljena v časopisih, revijah, televiziji, knjigah, radiu..

- **ZASEBNA BESEDILA:** so tista, ki so namenjena točno določenemu posamezniku. Vsebujejo podatke, ki niso za vsakogar, sporočevalec jih želi zaupati le izbranemu ozkemu krogu bralcev.
- **NEURADNA BESEDILA:** So tista besedila, ki jih sporočevalec piše družbeno enakovrednemu naslovniku. Sporočevalec uporablja neuradne nagovore in pozdrave, naslovnika naslavlja z imenom, ga tika. v besedilih razodeva svoje mnenje in druge osebne lastnosti, sebe poimenuje z imenom.
- **URADNA BESEDILA:** So tista besedila, ki jih sporočevalec pošilja družbeno neenakovrednemu naslovniku. Zato naslovnika nagovori z uradnim nagovorom, priimkom, ter družbeno vlogo, besedilo se konča s predpisanimi uradnimi zaključki, naslovnika vika, sebe podpiše z imenom in priimkom ter družbeno vlogo.
- **RAKTIČNOSPORAZUMEVALNO BESEDILO:** Je neuradno in zasebno. Tvorimo jih doma, z njimi sporočamo vsakdanje teme, ki jih doživljamo. V besedilu se močno razodevamo, zato so besedila subjektivna. Vanje vpletamo naslovnika. Praktičnosporazumevalna besedila so večinoma govorjena in sicer dvogovorna. Namenjena so posamezniku, nastala so v enakovrednem družbenem razmerju med sporočevalcem in naslovnikom.
- **URADOVALNA BESEDILA:** uradovalna besedila so uradno zasebna. Namenjena so posamezniku, ne javnosti. Sporočevalec in naslovnik sta v neenakovrednem razmerju. To so objektivna besedila, ki so lahko zapisana ali govorjena, večinoma so dvogovorna. Za uradovalna besedila so ustrezne le teme, vezane na sporazumevanje med uradno osebo in stranko. Tema je izrecno navedena med nagovorom naslovnika.
- **STROKOVNA BESEDILA:** Namenjeno ožji (strokovni) javnosti. Tvorijo jih strokovnjaki določenega strokovnega področja. Namenjena so ljudem z istimi strokovnimi interesi. Tematika je omejena, saj je vezana na določeno stroko. Besedila so objektivna, ker se sporočevalec ne sme razodevati. Lahko so zapisana ali govorjena in so večinoma enogovorna. Sporočevalec obravnava temo, ki jo napoveduje naslov, opisuje pojave, razlaga njihovo povezanost in utemeljuje svoje ugotovitve.

- **PUBLICISTIČNA BESEDILA:** Ta besedila so namenjena širši javnosti. Tvorijo jih novinarji, zato so objavljena v množičnih občilih. Besedila so zapisana, govorjena ali govorjeno-zapisana. Naslovnik je javnost, množica: interesno zelo različen. Besedila so večinoma subjektivna in so enogovorna.

35.4 Glasoslovje

- **Črka:** Glasove zapisujemo s črkami. Slovenska beseda ima 25 črk za 29 glasov. Črke se delijo na iste skupine kot fonemi.
- **Samoglasniki:** Poznamo 8 samoglasnikov (a, e, i, o, u + polglasovi). Le ti so lahko naglašeni ali pa nenaglašeni.
- **Soglasniki:** Delimo jih na ZVOČNIKE (m, l, n, r, j, v mlinarjevi) in na NEZVOČNIKE. Slednji pa se delijo še na NEZVENEČE (p, t, k, c, č, f, s, š, h) in ZVENEČE (b, d, g, dž, z, ž).

35.5 Besedoslovje

- **Sopomenke:** (sinonimi) – besede, ki imajo enak ali zelo podoben pomen ; imajo različno slogovno vrednost (nezaznamovane, zaznamovane)
- **Protipomenke:** (antonimi) – besede z nasprotnim pomenom ; uporabljamo za primerjavo nasprotnih dejanj, lastnosti
- **Nadpomenke:** (hipernimi) – besede s širšim pomenom ; pri razlaganju pojmov, pri tvorjenju definicij
- **Podpomenke:** (hiponimi) – besede z ožjim pomenom ; poimenujemo predstavnika skupine
- **Slogovno nezaznamovane besede:** besede, ki jih lahko uporabljamo v vsakem besedilu; le poimenujejo predmetnost in ne razodevajo sporočevalca

- **Slogovno zaznamovane besede:** besede, ki jih lahko uporabljamo le v nekaterih besedilih; poimenujejo predmetnost in razodevajo sporočevalca (njegovo razmerje do predmetnosti, pokrajinsko pripadnost, pripadnost starostni in interesni skupini...)

35.6 Oblikoslovje

- **Samostalniška beseda:** Posredno ali neposredno poimenujejo bitja, stvari in pojme. Vrste:
 - samostalni: knjiga, veselje, mati, regat ...
 - samostalniški zaimke: jaz, njega, kdo ...
 - posamostaljena pridevniška beseda: dežurni, modri, pisalni, žvečilni ...
- **Pridevniška beseda:**
 - Vrste:
 - pridevnik:
 - vrstni: slovenski ...
 - svojilni: sosedov, gospejin ...
 - lastnostni (kakovostni): bel-a, -o, vroč-a, -e, zelen-a, -o ...
 - števniki:
 - glavni: ena, sto ...
 - vrstilni: prvi, triindvajseti ...
 - ločilni: petero/peter ...
 - nedoločni : nekaj ...
 - množilni: peteren ...
 - pridevniški zaimke (ločimo svojilni, povratno-svojilni, vprašalni, oziralni, kazalni, nedoločni in celostni pridevniški zaimke): naš-a, -e, takšen, takšn-a, -o ...
- **Glagol:** Glagol je besedna vrsta, ki v stavku tvori povedek ali jedro povedka. Sam glagol izraža: dejanje, dogajanje, obstajanje, stanje, zaznavanje ...
 - Primeri: delati, sedeti, videti ...
- **Prislov:**
 - Vrste:

- Krajevni prislovi (vprašalnice kje, kod, kam ...): zunaj, zgoraj, doma ...
- Časovni prislovi (vprašalnica kdaj): danes, včeraj, zgodaj, popoldne ...
- Prislovi vzročnosti (vprašalnici zakaj, kljub čemu): zakaj ...
- Lastnostni prislovi (vprašalnice kako, koliko, kolikokrat, kolikič, glede na kaj ...): dobro (je bilo), (bila je oblečena) okusno, hitro (je odpeljal), ...

- **Predlog:** Primeri: k-h, s-z, na, v, iz ...
 - h se piše pred mehkonebnima fonemoma g in k
 - k pa se piše pred vsemi ostalimi črkami abecede
 - s pišemo pred nezvenečimi nezvočniki: c č f h k p s š t
 - z pišemo pred zvenečimi nezvočniki: b d g z ž, zvočniki: m n r l j v in samoglasniki
- **Veznik:** Vezniki povezujejo besede in stavke.
 - Primeri: ki, ko, ker, da, če, čeprav, in, ampak, zato, vendar ...
- **Členek:** S členkom spreminjamo pomen celotne povedi. Po členku se ne moremo vprašati. Členki niso samostojni stavčni členi.
 - Primeri: tudi, le, seveda, že, menda ...
- **Medmet:** Medmeti (interjekcije) so besede stavki – pastavki. Izražajo človekovo razpoloženje, posnemajo naravne glasove ipd.
 - Razpoloženjski medmeti izražajo začudenje, ravnodušje, nejevoljo, veselje... Ker so pastavki, je za njimi glasovni premor, v pisavi pa vejica. Iz nekaterih razpoloženjskih medmetov se izpeljujejo glagoli (jav - javkati).
 - Posnemovalni medmeti posnemajo glasove človeka, živali, naprav ... Pogosto so iz njih izpeljani glagoli. Ob glagolih oglašanja pa se medmet sprevrže v povedkovnik (Puška je rekla bum).

35.7 Skladnja

- **Poved:** je zaključeno sporočilo ali zaključen del sporočila. Poznamo pripovedne, vprašalne, želelne in velelne naklone povedi.
- **Stavek:** je najbolj običajna zveza besed.

- **Stavčni členi:**

- **POVEDEK IN OSEBEK:**

Sta glavna stavčna člena. Po povedku se vprašujemo: kaj kdo dela ali kaj z njim je. Po osebk pa se vprašujemo: kdo ali kaj. Povedek in osebek sta lahko iz ene ali več besed.

- **POVEDKOVO DOLOČILO:**

To ni samostojni stavčni člen, ampak samo del zloženega povedka. Npr.: Luka leži v postelji.

Luka leži.

- **PREDMET:**

Je stavčni člen po katerem se vprašujemo: koga česa, komu čemu, koga kaj, o kom čem, s kom čim + povedek.

- **PRISLOVNO DOLOČILO:**

Je stavčni člen, po katerem se sprašujemo:

p. d. kraja: kam, kod, kje

p. d. časa: kdaj

p. d. vzročnosti:

a) vzroka: zakaj

b) namena: čemu

c) pogoja: pod katerim pogojem

d) dopustitve: kljub čemu

p. d. načina (lastnosti):

a) pravega načina: kako

b) primere: kako

c) posledice: kako

d) mere: koliko

e) ozira: glede na kaj

- **PRILASTEK:**

Je del stavčnega člena po katerem se vprašujemo: kakšen, kateri, čigav, koliko.

Poznamo levi in desni prilastek. Če pa se kateri od teh dveh ujema z odnosnico tudi v spolu, sklonu in številu, pa sta to L in D ujemalni prilastek. Odnosnica pa je glavni oziroma pomenski del samostalnika.

- POVEDKOV PRILASTEK:

Po njem se vprašujemo z vprašalnico: kakšen (kateri, čigav) ter povedkom in osebkom oziroma predmetom. Povedkov prilastek ne izraža stalne lastnosti osebkoma ali predmeta, ampak samo lastnost v trenutku glagolskega dejanja.

35.8 Priredja:

- PODREDNO ZLOŽENA POVED

Stavka med seboj nista enakovredna, kar pomeni, da je en stavek nadrejen drugemu. Prvi stavek je glavni in lahko nastopa samostojno glede na pomen stavka, drugi je odvisni in opravlja vlogo stavčega člena, pomensko dopolnjuje glavni stavek in ne more nastopati sam, ker je sicer pomensko nepopolen. Odvisnikov je toliko vrst, kolikor je stavčnih členov.

OSEBKOV ODVISNIK:

Odvisni stavek se nanaša na osebo (kdo ali kaj). Prepoznamo ga po veznikih: da, če, ali.

PREDMETNI ODVISNIK:

Odvisni stavek se nanaša na predmet (koga kaj, koga kaj). Vezniki: da, če, ali

KRAJEVNI IN ČASOVNI ODVISNIK:

Nanaša se na kraj oziroma čas dogajanja (kje; kdaj). Vezniki: ko, kadar, preden

VZROČNI IN NAMERNI ODVISNIK:

Nanaša se na vzrok ali namero (zakaj, čemu). Vezniki: ker; da

POGOJNI IN DOPUSTNI ODVISNIK:

Nanaša se na pogoj ali dopustnost (pod katerim pogojem, kljub čemu). Vezniki: če, ako; čeprav, četudi, dasi.

NAČINOVNI ODVISNIK:

Nanaša se na nači (kako, koliko, koliko časa, glede na kaj). Vezniki: ne da bi, s tem da, kakor, kot, kolikor, dokler, da.

Namesto tega odvisnika se včasih uporablja tudi polstavek.

PRILASTKOV ODVISNIK:

Vprašalnice: kakšen, kateri, čigav. Vezniki: ki, ker.

- PRIREDNO ZLOŽENA POVED

To so tiste povedi, kjer sta po dva stavka enakovredna (noben ni odvisen od drugega).

Nekatera priredja sestojijo iz več kot dveh delov. Če so deli priredja glavni in odvisni stavki, je to PRIREDJE PODREDIJ.

35.9 Pravopis

- **Uporaba ločil:**

VEJICA – je neskončno ločilo, s katerim ločimo razne smiselne dele povedi:

- naštevalne enote v enostavčni povedi
- stavke v večstavčni povedi
- zvalniški, členkovni in medmetni pastavek
- dodano polstavčno pojasnilo oz. opis in vrinjeno sporočevalčevo mnenje (če ju vrinemo sredi povedi, ju od drugih delov povedi ločimo z dvema vejicama)

Podpičje večinoma stoji med razmeroma samostojnimi stavki iste povedi in za naštevalnimi enotami, zapisanimi za številkami, črkami ali pomišljaji v odstavkih (alinejah). Dele povedi loči šibkeje kot pika in krepkeje kot vejica.

Dvopičje pišemo predvsem v dveh položajih in sicer za besedo oz. besedno zvezo, s katero napovemo naštevaje, in za spremnim stavkom, s katerim napovemo dobesedni navedek besedila.

Narekovaj je dvodelno ločilo, s katerim zaznamujemo začetek in konec citata oz. dobesednega navedka besedila. Z njim po navadi zaznamujemo tudi besedo s posebnim pomenom oz. s posebno slogovno vrednostjo, včasih pa tudi stvarno lastno ime, ki ga sicer ne bi prepoznali.

POMIŠLJAJ kot nekončno ločilo je pomišljaj:

ENODELEN – z njim poudarimo dano besedo oz. misel ali kažemo na nasprotje med stavki iste povedi.

DVODELEN – z njim ločimo vrinjene stavke ali dele stavkov od ostalega dela povedi.

Namesto enodelnega in dvodelnega pomišljaja lahko uporabljamo vejico oz. vejici.

Oklepaj je dvodelno ločilo, sestavljeno iz oklepaja in zaklepaja. V oklepaju navedemo ponazoritve ali dopolnitve zapisanega. Če je v oklepaju zapisana samostojna poved, se začne z veliko začetnico in konča s končnim ločilo. V uporabi je predvsem okrogli oklepaj, včasih pa uporabljamo tudi poševnega – večinoma znotraj okroglega oklepaja).

- **Pisanje skupaj in narazen oz. z vezajem:**

Če je tvorjenka nastala iz priredno zložene skladenjske podstave, zaznamujemo priredno razmerje s stičnim vezajem (npr. italijansko-slovenski).

Če je tvorjenka nastala iz podredno zložene skladenjske podstave, pišemo vse njene sestavine skupaj (npr. zborovodja).

Če gre za več besed, lahko med njih vrinemo kako drugo ali pa zamenjamo njihovo zapovrstje.

Če je prva sestavina tvorjenke številka ali samostojna črka, ko z drugim delom povežemo s stičnim vezajem. Npr. 100-letnica, e-naslov.

Če imata zaporedni tvorjeni besedi en del enak, ga v prvi lahko nadomestimo s stičnim vezajem. Npr. 90- do 100-odstotna.

- **Pisanje z veliko začetnico:**

-Na začetku povedi.

-V lastnih imenih (prva vedno z veliko, pisanje neprvih pa določajo posebna pravila).

- o Enobesedna zemljepisna lastna imena pišemo z veliko začetnico, v večbesednih zemljepisnih lastnih imenih:

- V naselbinskih lastnih imenih pišemo vse z veliko, izjema so le neprvi predlogi in neprvi samostalniki mesto, selo, vas, trg, naselje.
- V nenaselbiskih lastnih imenih pišemo neprve besede z malo, razen, če same niso lastno ime.
- Naselbinska imena so imena mest, vasi, trgov in zaselkov.

- o Stvarna lastna imena:

- Prva beseda z veliko, drugo pa z malo, razen če ni že sama lastno ime (npr. Zavod za gozdove Slovenije).
- So: imena besedil, knjig, knjižnih zbirk, časopisov, glasil, filmov, skladb, kipov, slik, prireditev, organizacij, družbenih teles, delovnih skupnosti, oddelkov ustanov in nesamostojnih enot delovnih organizacij, upravnih enot, meddržavnih zvez, posameznih vozil.

- Z veliko začetnico pišemo tudi prvo sestavino v mednarodnih latinskih ali polatinjenih imenih živalskih in rastlinskih vrst in imenovalni prilastek k vrstnim imenom tehničnih izdelkov in trgovskih znamk.

-Svojlilne pridevnike iz lastnih imen, tvorjene z obralizi -ov/-ev ali -in pišemo z veliko začetnico (npr. Klavdijin potomec), kadar pa zaznamujejo vrstnost, jih navadno pišemo z malo začetnico.

-Izrazi spoštovanja – z veliko ali malo.

-Samo z velikimi črkami pišemo, kadar želimo poudariti kako besedilo ali del besedila.

- **Pisanje prevzetih besed:** Prevzeta občna imena navadno popolnoma prilagodimo slovenskemu knjižnemu jeziku. Sposojenke popolnoma prilagodimo, tujke ohranjajo tuji zapis. Prevzeta lastna imena načeloma ohranijo izvirni zapis, če jezik, iz katerega so prevzeta, uporablja latinico.
- **Deljenje:** enozložnih besed ne delimo oba dela besede, ki jo delimo, morata biti izgovorljiva

35.10 Besedilne vrste

- **Uradna prijava oz. prošnja**

To je besedilo, s katerim se priglašamo na razpis (npr. za prosto delovno mesto, stanovanje, posojilo, štipendijo), objavljen v množičnih občilih.

Oblika uradne prijave:

a) najprej glava, v kateri je levo zgoraj podatki o sporočevalcu (tj. tistem, ki se prijavlja – ime, priimek, naslov), pod njim ime in naslov uradne ustanove oz. osebe; desno, nekoliko nižje kot naslov prijavitelja, sta navedena kraj in datum;

b) sledi jedrni del, v katerem je najprej naslov (npr. Prijava na razpis za prosto delovno mesto trgovca), nato sledi nagovor (npr. Spoštovani!), sledi vsebinski del (najprej izrek prijave, sledi kratek življenjepis – rojstni podatki, podatki o šolanju in delovnih izkušnjah), nato utemeljitev prijave (zakaj se mi zdi novo delovno mesto zanimivo) – vedno navajamo le podatke, ki so pomembni za rešitev prošnje

c) v zaključnem delu se zahvalimo za pozornost in morebitno ugodno rešitev; temu sledi levo spodaj pozdrav in desno, nekoliko nižje, podpis

d) levo spodaj nato sledi rubrika Priloge, kjer po abecednem redu (ali pa jih razporedimo glede na pomembnost) navedemo imena dokazil, ki jih prilagamo prijavi

Razlika med uradno prijavo in prošnjo je v tem, da se pri prijavi javljamo na javno objavljen razpis, pri prošnji pa ni razpisa, ampak v zvezi s svojo zadevo neposredno naslovimo uradno ustanovo oz. osebo.

- **URADNI ŽIVLJENJEPIS**

Uradni življenjepis je besedilo, ki ga pišemo za razne ustanove, in sicer kot prilogo k prošnjam oz. prijavam (npr. za štipendijo, zaradi zaposlovanja ipd.). V njem predstavimo samo najpomembnejše dogodke in dosežke iz svojega življenja, poudarimo pa tiste, ki so pomembni za naslovnika. To besedilo je objektivno, zato sporočevalec v njem ne sme razodevati svojega mnenja o dogodkih, ki jih predstavlja).

Zgradba:

a) glava – levo zgoraj: ime, priimek in bivališče

b) jedrni del

- rojstni podatki (datum in kraj rojstva)

- socialno stanje (ime in poklic staršev, št. otrok v družini)

- izobrazba (samo končane šole z letnicami zaključka šolanja, če gre za štipendijo, še podatki o končnem uspehu)

- delovne izkušnje in priznanja/nagrade

c) zaključni del

- kraj in datum nastanka življenjepisa (levo spodaj)

- lastnoročni podpis (desno spodaj)

- **URADNO OPRAVIČILO**

Pošiljajo ga posamezniki ustanovam ali pa obratno. Ima ustaljeno obliko uradnega besedila.

Sporočevalec izrazi obžalovanje zaradi kake »napake« in navede vzrok zanjo.

Če gre za opravičilo odsotnosti od dela ali pouka, mora sporočevalec navesti tudi datum veljavnosti opravičila (npr. za odsotnost od 10. 10. do 12. 11. 2002), pa seveda navesti vzrok izostanka. Včasih mora priložiti še kakšno dokazilo (npr. zdravniško spričevalo, vabilo na sodišče ipd.).

- **URADNO VABILO**

Je besedilo, v katerem sporočevalec vabi naslovnika, naj se udeleži kake prireditve. Pošiljajo ga ustanove oz. njihovi predstavniki posameznikom. Ima značilno obliko uradnega besedila (glava itd.), sporočevalec pa mora navesti, na katero prireditev vabi, kje se bo odvijala, kdaj, kdo bo sodeloval (če gre za vabilo na sestanek, moramo zapisati dnevni red). Sporočevalec uporablja 1. os. množine (če vabi v imenu ustanove). Naslovniku vabilo pošljemo vsaj teden dni pred dogodkom.

- **JAVNO VABILO**

Javno vabilo je namenjeno množičnemu naslovniku (tj. ni zasebno besedilo kot uradno vabilo). Objavljeno je v množičnih občilih. Oblika je podobna uradnemu vabilu: najprej izraz vabila (Vljudno vas vabimo ...), vsebovati pa mora podatke o tem, kdo vabi, na kaj, kdaj in kje se bo to odvijalo, lahko so navedeni tudi izvajalci programa. Konča se s ponovnim pozivom (Vljudno vabljeni!), pomembni deli besedila so poudarjeno izpisani z drugačnim tipom črk.

- **URADNA ZAHVALA**

Pošiljajo jo posamezniki ustanovam ali obratno. Imajo predpisano glavo in obliko uradnih besedil, začne se z nagovorom, v njej povemo, za kaj se zahvaljujemo, na koncu pa sledi pozdrav in podpis.

- **POROČILO in NOVICA**

Spadata med publicistična besedila. Obe besedili sta pripovedni, sporočevalec v njih seznani naslovnike (širše občinstvo – bralce, poslušalce, gledalce) s tem, da se je zgodil neki dogodek, kje, kdaj in zakaj ter kdo je pri tem sodeloval. Taka oblika je značilna za NOVIČO. Če pa je predstavljen še potek dogodka, gre za POROČILO.

Obe besedili sta pripovedni in objektivni.

Najprej je po navadi predstavljen rezultat dogodka (že v naslovu), šele nato njegov potek. Besedili po navadi nimata uvoda in zaključka.

(novica)

- **PREDSTAVITEV OSEBE**

Osebo lahko predstavimo tako, da prikažemo njeno zunanost in način življenja (to je OPIS osebe), izrazimo svojo presojo o njenih duševnih, družbenih ipd. lastnostih (to je OZNAKA osebe), povemo kaj o njeni preteklosti (to je PRIPOVED o življenju osebe, nekaj ŽIVLJENJEPIŠ):

a) pri **OPISU** osebe predstavimo njeno zunanost, kraj bivanja, način življenja, glagoli so v sedanjiku (preteklik le, če gre za bitje, ki ga ni več oz. ni več v zvezi z nami); pri opisu skušamo biti objektivni, če pa gre za subjektivno ubeseditveno stališče, govorimo o orisu.

b) pri **OZNAKI** osebe predstavimo svoje mnenje o njenih duševnih, družbenih, strokovnih ipd. lastnostih na podlagi njenih dosežkov in njenega ravnanja (npr. Milena je natančna, hitro tipka ...). Uporabljamo precej vrednostnih izrazov (pridevnikov in prislovov - lepo bere, hitro tipka, ...); glagoli so spet v sedanjiku (kot pri opisu).

c) pri pripovedi o življenju osebe uporabljamo seveda preteklik, časovne prislove, veliko glagolov, ki označujejo dejanja:

Po navadi pri predstavitvi osebe združimo vse troje (opis/oris, življ. pot, oznako).

- **URADNA PRITOŽBA**

- Uradna pritožba je besedilo, v katerem se odzivamo na neprimerno ravnanje ustanov, organizacij ali njihovih predstavnikov, na slabo kakovost izdelkov ali storitev, neugodno rešene prošnje ipd.

- Pri pisanju uradne pritožbe upoštevamo obliko uradnega dopisa (glava, jederni del, zaključek in priloge); v jedrnem delu nazorno pojasnimo vzroke svojega nezadovoljstva in jih utemeljimo s stvarnimi dokazi (te navedemo v prilogi). Navajamo samo resnične in preverljive podatke.

- Pritožbo/ugovor glede kakovosti izdelka ali storitve imenujemo reklamacija. Svoje pripombe in ugovore lahko vpišemo tudi v knjigo pritožb, ki jih imajo sva večja podjetja, hoteli, trgovine ipd.